

ผลกระทบด้านสิทธิมนุษยชนจากความตกลงการค้าเสรีและความตกลงด้านการลงทุนในประเทศไทย

การประเมินโดยสังเขปเกี่ยวกับการดำเนินการตามข้อเสนอแนะจากกระบวนการ UPR รอบที่ 3

ประเทศไทยเป็นสมาชิกองค์การการค้าโลก (WTO) และเป็นภาคีความตกลงการค้าเสรี (FTA) จำนวน 17 ฉบับ รวมถึงความตกลงที่ลงนามใหม่ ซึ่งครอบคลุมประเทศคู่ค้า 24 ประเทศ โดยในช่วงเดือนมกราคมถึงตุลาคม 2568 ประเทศคู่ค้าในกรอบ FTA มีสัดส่วนคิดเป็นร้อยละ 59.3 ของมูลค่าการค้าทั้งหมดของประเทศไทย นับตั้งแต่การทบทวนสถานการณ์สิทธิมนุษยชนตามกระบวนการ UPR รอบที่ 3 ประเทศไทยได้ให้สัตยาบันความตกลงหุ้นส่วนทางเศรษฐกิจระดับภูมิภาค (RCEP) ลงนามความตกลงการค้าเสรีกับศรีลังกาเมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2567 สมาคมการค้าเสรีแห่งยุโรป (EFTA) เมื่อวันที่ 23 มกราคม พ.ศ. 2568 ซึ่งยังไม่มีผลใช้บังคับ และภูฏานเมื่อวันที่ 3 เมษายน 2568 โดยตั้งเป้าให้ความตกลงกับภูฏานมีผลใช้บังคับในวันที่ 1 มกราคม 2570 นอกจากนี้ รัฐบาลยังเร่งการเจรจาความตกลงการค้าเสรีระหว่างไทยกับสหภาพยุโรป ไทยกับเกาหลีใต้ และอาเซียนกับแคนาดา โดยตั้งเป้าสรุปการเจรจาภายใน 2569 รวมถึงการเจรจาความตกลงการค้าต่างตอบแทนระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา (Agreement on Reciprocal Trade: ART) ที่ยังดำเนินอยู่ ภายหลังการเจรจา FTA ไทย–สหภาพยุโรปรอบที่ 9 ทั้งสองฝ่ายสามารถสรุปเนื้อหาได้แล้ว 15 บท จากทั้งหมด 24 บท ต่อมาการเจรจารอบที่ 10 จัดขึ้นที่จังหวัดภูเก็ตระหว่างวันที่ 28 กันยายนถึง 6 ตุลาคม 2569 และมีความคืบหน้าเพิ่มเติม แม้ยังมีประเด็นที่อยู่ระหว่างการหารือก็ตาม โดยทั้งสองฝ่ายยังคงตั้งเป้าว่าจะสามารถสรุปความตกลงได้ภายในสิ้นปี 2569

ในการทบทวน UPR รอบที่ 3 ประเทศไทยไม่ได้รับข้อเสนอแนะที่กล่าวถึงผลกระทบด้านสิทธิมนุษยชนในทางลบจาก FTA โดยตรง อย่างไรก็ตาม ประเทศไทยสนับสนุนข้อเสนอแนะที่ให้ “ดำเนินมาตรการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิของชาวนาและบุคคลอื่นที่ทำงานในพื้นที่ชนบท” (โบลิเวีย) ปรับการดำเนินธุรกิจให้สอดคล้องกับหลักการชี้แนะของสหประชาชาติว่าด้วยธุรกิจกับสิทธิมนุษยชน (UN Guiding Principles on Business and Human Rights) ซึ่งมีประเทศเปรู ชิลี เอกวาดอร์ และประเทศอื่น ๆ เสนอไว้ ตลอดจนเสริมสร้างกระบวนการปรึกษาหารือกับชนเผ่าพื้นเมืองและชุมชนชนบทเกี่ยวกับการตัดสินใจที่ส่งผลกระทบต่อพวกเขา ประเทศไทยยังเป็นรัฐภาคีของอนุสัญญาว่าด้วยการขจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ (CEDAW) และอนุสัญญาว่าด้วยการขจัดการเลือกปฏิบัติทางเชื้อชาติในทุกรูปแบบ (CERD) อีกทั้งได้รับข้อสังเกตเชิงสรุปของคณะกรรมการ CEDAW ในปี 2568 (CEDAW/C/THA/CO/8) ซึ่งแสดงความกังวลเกี่ยวกับการขาดกลไกที่กำหนดให้ต้องขอความยินยอมโดยเสรีและได้รับข้อมูลอย่างครบถ้วนจากผู้หญิงพื้นเมืองก่อนดำเนินโครงการลงทุนด้านการท่องเที่ยว เหมืองแร่ และการทำไม้ นอกจากนี้ คณะกรรมการฯ ยังเรียกร้องให้มีการชดเชยและการเยียวยาแก่ผู้หญิงพื้นเมืองในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบในทางลบจากโครงการลงทุนและโครงการอนุรักษ์ธรรมชาติ (ย่อหน้า 45(b) และ 46(b))

การประเมินนี้เห็นว่า ประเทศไทยยังไม่ได้ดำเนินการตามพันธกรณีดังกล่าวอย่างเพียงพอในกรอบนโยบายการค้าและการลงทุน กระบวนการเจรจายังคงขาดความโปร่งใส ไม่มีข้อกำหนดที่มีผลผูกพันให้ต้องประเมินผลกระทบด้านสิทธิมนุษยชนล่วงหน้า และประเทศไทยยังคงผลักดันและปกป้อง FTA ที่มีข้อบทด้านทรัพย์สินทางปัญญา เกษตรกรรม การค้าดิจิทัล และการคุ้มครองนักลงทุน ซึ่งอาจลิดรอนสิทธิในการเข้าถึงยา สิทธิของเกษตรกร อธิปไตยทางอาหาร การควบคุมยาสูบและเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ การคุ้มครองสิ่งแวดล้อม ตลอดจนพื้นที่เชิงนโยบายที่รัฐจำเป็นต้องมีเพื่อกำกับดูแลและคุ้มครองประโยชน์สาธารณะ โดยภาคประชาสังคมได้ยกกรณีอนุญาโตตุลาการระหว่างบริษัท Kingsgate กับประเทศไทย ภายใต้ความตกลงการค้าเสรีไทย–ออสเตรเลีย (TAFTA) เป็นตัวอย่างที่สะท้อนว่า กลไกระงับข้อพิพาทระหว่างนักลงทุนกับรัฐ (Investor-State Dispute Settlement: ISDS) อาจจำกัดความสามารถของรัฐในการคุ้มครองสุขภาพและสิ่งแวดล้อม เหมืองแร่ทองคำชาตรีกลับมาเปิดดำเนินการอีกครั้งในเดือนมีนาคม 2566 ขณะที่กระบวนการอนุญาโตตุลาการยังอยู่ระหว่างดำเนินการ ต่อมากระบวนการดังกล่าวสิ้นสุดลงอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 29 ธันวาคม 2568 โดยไม่มีคำชี้ขาด ภายหลัง Kingsgate ถอนข้อเรียกร้อง และในเดือนกุมภาพันธ์ 2569 รัฐบาลไทยยืนยันว่าการถอนข้อเรียกร้องดังกล่าวไม่มีเงื่อนไข และประเทศไทยไม่ต้องจ่ายค่าชดเชย

เอกสารสรุปข้อเท็จจริง UPR ฉบับนี้จัดทำโดย มูลนิธิมนุษยะ, กลุ่มคนงานหญิงเพื่อความยุติธรรม, สหภาพแรงงานวายเอ็มพีผลิตภัณฑ์โลหะแห่งประเทศไทย, สหพันธ์คนงานข้ามชาติ (MWF), มูลนิธิเพื่อการพัฒนาแรงงานและอาชีพ (HomeNet Thailand), มูลนิธิเพื่อสิทธิความหลากหลาย (FAIR), เครือข่ายเพื่อสิทธิแรงงานข้ามชาติ, เครือข่ายองค์กรด้านประชากรข้ามชาติ (MWG), ภาคีเครือข่ายภาคประชาสังคมไทยเพื่อกระบวนการ UPR และกลไกสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติ

สภาพความเป็นจริงในพื้นที่

ความท้าทาย | **กรณี ข้อเท็จจริง และข้อสังเกต**

ความท้าทายที่ 1: การจัดทำและการเจรจาความตกลงการค้าเสรียังคงขาดความโปร่งใส การมีส่วนร่วมของประชาชน และการประเมินผลกระทบด้านสิทธิมนุษยชนที่มีผลผูกพัน

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 มาตรา 41 รับรองสิทธิของชุมชนท้องถิ่นในการรับทราบข้อมูลและเข้าถึงข้อมูลหรือข่าวสารสาธารณะที่หน่วยงานของรัฐครอบครอง ส่วนมาตรา 59 กำหนดให้รัฐเปิดเผยข้อมูลสาธารณะ เว้นแต่เป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงของรัฐหรือเป็นความลับ อย่างไรก็ตาม รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560 ไม่ได้คงไว้ซึ่งหลักประกันตามมาตรา 190 ของรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 ซึ่งเคยรับรองความโปร่งใสของรัฐบาลและการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการจัดทำและเจรจาสนธิสัญญา มาตรา 178 ของรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560 กำหนดให้ความตกลงการค้าเสรีต้องได้รับความเห็นชอบจากรัฐสภา และกำหนดให้มีกฎหมายว่าด้วยขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนและการเยียวยา แม้จะมีบทบัญญัติเหล่านี้และมีการรับรองสิทธิในการเข้าถึงข้อมูลตามรัฐธรรมนูญ แต่ชุมชนท้องถิ่นและประชาชนทั่วไปยังคงถูกปฏิเสธไม่ให้เข้าถึงจุดยืนในการเจรจาและร่างข้อความของความตกลง

รัฐบาลเป็นผู้ดำเนินการเจรจาความตกลงการค้าเสรีร่วมกับสมาคมภาคอุตสาหกรรม โดยไม่มีการปรึกษาหารืออย่างมีความหมายกับชุมชนที่ได้รับผลกระทบมากที่สุด ได้แก่ เกษตรกร ผู้ป่วย แรงงาน ผู้หญิง ชนเผ่าพื้นเมือง และกลุ่มผู้บริโภค โดยการประเมินผลกระทบด้านความยั่งยืนทางการค้า (SIA) สำหรับความตกลงการค้าเสรีไทย–สหภาพยุโรป ซึ่งมีการนำเสนอร่างรายงานในเบื้องต้นต่อภาคประชาสังคมในเดือนมกราคม 2569 ถูกวิพากษ์วิจารณ์จากองค์กรภาคประชาสังคมไทยและระหว่างประเทศว่าให้ความสำคัญกับการขยายการค้าและประสิทธิภาพมากเกินไป ขณะที่วิเคราะห์ข้อจำกัดด้านกฎระเบียบ ผลกระทบต่อการกระจายผลประโยชน์ และความเสี่ยงเชิงโครงสร้างในระยะยาวไม่เพียงพอ โดยในเดือนกันยายน 2569 องค์กรภาคประชาสังคมไทย 146 องค์กรได้ยื่นคำร้องต่อรัฐสภา เพื่อเรียกร้องให้ติดตามตรวจสอบการเจรจาความตกลงการค้าเสรีไทย–สหภาพยุโรป และกำหนดให้คณะเจรจาชี้แจงจุดยืนและข้อเสนอที่ประเทศไทยยอมรับต่อสาธารณะก่อนสรุปความตกลง และได้เตือนว่า การเร่งสรุปความตกลงภายในปี 2569 ไม่ควรมีความสำคัญไปมากกว่าผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อเกษตรกร ความมั่นคงทางอาหาร การเข้าถึงยา สุขภาพ ความหลากหลายทางชีวภาพ สิ่งแวดล้อม และการคุ้มครองผู้บริโภค

ปัจจุบันยังไม่มีข้อกำหนดทางกฎหมายให้ต้องจัดทำการประเมินผลกระทบด้านสิทธิมนุษยชน (HRIA) ล่วงหน้าสำหรับความตกลงการค้าเสรีหรือความตกลงด้านการลงทุนก่อนลงนาม และไม่มีกลไกที่มีผลผูกพันสำหรับการตรวจสอบข้อบทที่เจรจาโดยสรุปแล้วโดยรัฐสภาหรือประชาชน แนวทางของสหประชาชาติที่เรียกร้องให้รัฐจัดทำการประเมินผลกระทบด้านสิทธิมนุษยชนก่อนสรุปความตกลงทางการค้าและการลงทุน รวมถึงหลักการชี้แนะว่าด้วยการประเมินผลกระทบด้านสิทธิมนุษยชนของความตกลงทางการค้าและการลงทุน ซึ่งผู้รายงานพิเศษว่าด้วยสิทธิในอาหารนำเสนอไว้ในเอกสาร A/HRC/19/59/Add.5 ก็ยังคงไม่ได้รับการดำเนินการใด ๆ

การเจรจาความตกลงการค้าต่างตอบแทนระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา (ART) ก่อให้เกิดข้อกังวลอย่างร้ายแรงเกี่ยวกับความโปร่งใส การเข้าถึงข้อมูล และการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างมีความหมาย แม้ว่ารัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560 จะกำหนดให้ความตกลงการค้าเสรีและสนธิสัญญาอื่นที่มีผลกระทบอย่างกว้างขวางต่อเศรษฐกิจ สังคม การค้า หรือการลงทุนต้องได้รับความเห็นชอบจากรัฐสภา แต่รัฐธรรมนูญไม่ได้กำหนดให้รัฐสภาต้องให้ความเห็นชอบกรอบการเจรจาก่อนเริ่มการเจรจา ดังนั้น การที่ไม่มีการเปิดเผยร่างข้อความการเจรจาต่อสาธารณะจึงจำกัดความสามารถของรัฐสภา ชุมชนที่ได้รับผลกระทบ และภาคประชาสังคมในการตรวจสอบและส่งอิทธิพลต่อข้อผูกพันที่เสนอไว้ในระหว่างที่ยังอยู่ระหว่างการเจรจา

องค์กรภาคประชาสังคม 146 องค์กรยื่นคำร้องต่อรัฐสภาเกี่ยวกับความตกลงการค้าเสรีไทย–สหภาพยุโรป เดือนกันยายน 2569:
ก่อนการเจรจาความตกลงการค้าเสรีไทย–สหภาพยุโรปรอบที่ 10 ซึ่งจัดขึ้นที่จังหวัดภูเก็ต ระหว่างวันที่ 28 กันยายนถึง 6 ตุลาคม 2569 องค์กรภาคประชาสังคมไทย 146 องค์กร ซึ่งส่วนหนึ่งประสานงานโดย FTA Watch ได้ยื่นหนังสือต่อผู้นำทางการเมืองและคณะกรรมาธิการรัฐสภา เพื่อเรียกร้องให้รัฐสภาตรวจสอบจุดยืนในการเจรจาของรัฐบาลทั้งก่อนและหลังการเจรจาแต่ละรอบ และเปิดเผยว่าประเทศไทยยอมรับหรือปฏิเสธข้อเรียกร้องใดของสหภาพยุโรป โดยเฉพาะประเด็นเกี่ยวกับอนุสัญญา UPOV 1991 มาตรการทรัพย์สินทางปัญญาที่เกินกว่าความตกลง TRIPS (TRIPS-plus) การค้าดิจิทัล เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ สารเคมีทางการเกษตร สินค้ามือสองและสินค้าที่ผลิตขึ้นใหม่จากวัสดุเดิม ขยะพลาสติก และขยะอิเล็กทรอนิกส์

> **กรรณิการ์ กิตติเวชกุล จาก FTA Watch**
> **กล่าวถึงความรวดเร็วในการเจรจาเมื่อเทียบกับการตรวจสอบว่า:**
>
> *“การสรุปความตกลงโดยรวดเร็วไม่ควรเป็นเป้าหมายที่อยู่เหนือการสรุปความตกลงโดยคำนึงถึงผลกระทบต่อประชาชน โดยเฉพาะสิทธิของเกษตรกร ความมั่นคงทางอาหาร การเข้าถึงยาจำเป็น สุขภาพ ความหลากหลายทางชีวภาพ สิ่งแวดล้อม การคุ้มครองผู้บริโภค และพื้นที่เชิงนโยบายที่รัฐบาลจำเป็นต้องมีเพื่อรับมือกับความท้าทายในอนาคต”*
>
> (Thai PBS PolicyWatch, 18 กันยายน พ.ศ. 2569)

การประเมินผลกระทบด้านความยั่งยืนจากการค้า (Trade SIA) และการกีดกันภาคประชาสังคมออกจากกระบวนการ เดือนมกราคม 2569:
คณะกรรมาธิการยุโรปนำเสนอร่างรายงานเริ่มต้นสำหรับการประเมินผลกระทบด้านความยั่งยืนทางการค้าสำหรับความตกลงการค้าเสรีสหภาพยุโรป–ไทยในเดือนมกราคม 2569 โดยองค์กรภาคประชาสังคมไทยและระหว่างประเทศแสดงความกังวลว่า กรอบการประเมินดังกล่าววิเคราะห์ข้อจำกัดด้านกฎระเบียบ ผลกระทบต่อการกระจายผลประโยชน์ และความเสี่ยงเชิงโครงสร้างไม่เพียงพอ อีกทั้งข้อเสนอด้านทรัพย์สินทางปัญญาของสหภาพยุโรปยังขยายขอบเขตเกินกว่าความตกลง TRIPS ขององค์การการค้าโลกอย่างมาก

ผู้เชี่ยวชาญพิเศษของสหประชาชาติสอบถามประเทศไทยและสหภาพยุโรปเกี่ยวกับการประเมินผลกระทบและการมีส่วนร่วม เมื่อวันที่ 21 กันยายน 2569: ในการสื่อสารโดยคู่ขนานไปถึงรัฐบาลไทย (OL THA 6/2026) และสหภาพยุโรป (OL OTH 81/2026) ผู้เชี่ยวชาญพิเศษของสหประชาชาติจากกลไก 4 ชุดได้สอบถามว่า มีการจัดทำการประเมินผลกระทบด้านสิทธิมนุษยชนหรือการประเมินผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารเกี่ยวกับผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการปฏิบัติตาม UPOV 1991 หรือไม่ นอกจากนี้ ยังได้สอบถามสหภาพยุโรปเกี่ยวกับการประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม ความหลากหลายทางชีวภาพ หรือสังคมด้วย โดยผู้เชี่ยวชาญได้ขอให้รัฐบาลไทยให้ข้อมูลเกี่ยวกับมาตรการที่ดำเนินการเพื่อรับรองการเข้าถึงข้อมูล และการมีส่วนร่วมอย่างมีประสิทธิผลและมีความหมายของเกษตรกรรายย่อย เกษตรกรรายย่อยในชนบท ชุมชนชนบท และองค์กรตัวแทนของบุคคลเหล่านี้ในการเจรจาที่กำลังดำเนินอยู่ ผู้เชี่ยวชาญย้ำว่า ตามข้อ 2(3) ของปฏิญญาสหประชาชาติว่าด้วยสิทธิของชาวนาและบุคคลอื่นที่ทำงานในพื้นที่ชนบท (UNDROP) รัฐต้องปรึกษาหารือและร่วมมือโดยสุจริตใจกับชาวนาและบุคคลอื่นที่ทำงานในพื้นที่ชนบท ผ่านสถาบันตัวแทนของบุคคลเหล่านั้น ก่อนรับรองความตกลงระหว่างประเทศที่อาจส่งผลกระทบต่อสิทธิของพวกเขา

จดหมายเปิดผนึกจากองค์กรภาคประชาสังคมระหว่างประเทศ 20 องค์กรถึงคณะกรรมาธิการยุโรปเมื่อเดือนกันยายน–ตุลาคม 2568:
องค์กรภาคประชาสังคมระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชน การค้า และสุขภาพจำนวน 20 องค์กรเผยแพร่จดหมายเปิดผนึก เรียกร้องให้สหภาพยุโรปตัดบทบัญญัติด้านทรัพย์สินทางปัญญาที่เกินกว่าความตกลง TRIPS และบทบัญญัติในลักษณะ UPOV ออกจากความตกลงการค้าเสรี ให้ความตกลงดังกล่าวสอดคล้องกับหลักการชี้แนะของสหประชาชาติว่าด้วยธุรกิจกับสิทธิมนุษยชน และกำหนดให้การปฏิรูปด้านแรงงานและความรับผิดรับชอบของภาคธุรกิจในประเทศไทยเป็นเงื่อนไขของความตกลง

สภาพความเป็นจริงในพื้นที่

ความท้าทาย | **กรณี ข้อเท็จจริง และข้อสังเกต**

เจ้าหน้าที่ไทยและสหรัฐอเมริกาเข้าร่วมการเจรจาความตกลงการค้าต่างตอบแทนระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา (ART)

การเจรจาครอบคลุมประเด็นที่กว้างกว่าเรื่องภาษีศุลกากรอย่างมาก แต่ยังไม่มีการเปิดเผยรายละเอียดของร่างข้อความการเจรจาและข้อผูกพันที่ประเทศไทยเสนอให้ประชาชนสามารถตรวจสอบได้

แหล่งที่มา: Nation Thailand (กันยายน 2569)

การเจรจาความตกลง ART ระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกาและการขาดการตรวจสอบจากสาธารณะ:

แม้จะมีการประกาศกรอบความตกลงระหว่างสหรัฐอเมริกากับไทยต่อสาธารณะแล้ว แต่ยังไม่มีการเปิดเผยรายละเอียดของร่างข้อความการเจรจาและข้อผูกพันที่ประเทศไทยเสนอให้ประชาชนตรวจสอบ โดยเมื่อวันที่ 7 ตุลาคม 2569 นายอนุทิน ชาญวีรกูล นายกรัฐมนตรี กล่าวว่า การเจรจาความตกลงอยู่ใน “ย่อหน้าสุดท้าย” และคาดว่าจะลงนามในระหว่างการเยือนเอเชียครั้งถัดไปของประธานาธิบดีสหรัฐฯ ซึ่งน่าจะเกิดขึ้นในเดือนพฤศจิกายน 2569

ความแตกต่างระหว่างกรณีความตกลงการค้าเสรีไทย–สหภาพยุโรป (Thailand-EU FTA) สะท้อนให้เห็นถึงข้อกังวลดังกล่าว โดยสหภาพยุโรปได้เผยแพร่ข้อเสนอเบื้องต้นสำหรับการเจรจา แม้ว่าจะไม่ได้เปิดเผยข้อความฉบับปรับปรุงของบทต่างๆ ที่ผ่านการเจรจาแล้วอย่างสม่ำเสมอก็ตาม และในทางตรงกันข้าม ยังไม่มีการเผยแพร่ข้อความรายละเอียดของการเจรจาความตกลง ART ใด ๆ ต่อสาธารณะ นอกจากนี้ องค์กรภาคประชาสังคมไทยได้ยื่นคำขอเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร แต่มีรายงานว่าหน่วยงานไทยที่รับผิดชอบปฏิเสธคำขอดังกล่าว โดยอ้างเหตุผลด้านการรักษาความลับและข้อกำหนดไม่ให้เปิดเผยข้อมูลตามที่สหรัฐฯ ร้องขอ

ส่วนกรอบ ART ที่ประกาศไว้ครอบคลุมประเด็นที่กว้างกว่าภาษีศุลกากรอย่างมาก รวมทั้งประเด็นของเกษตรกรรม ยาและอุปกรณ์การแพทย์ ทรัพย์สินทางปัญญา การค้าดิจิทัล การลงทุน แนวปฏิบัติด้านกฎระเบียบ แรงงาน และสิ่งแวดล้อม ข้อผูกพันในประเด็นเหล่านี้อาจส่งผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญและยาวนานต่อสิทธิมนุษยชนและพื้นที่เชิงนโยบายด้านกฎระเบียบของประเทศไทย

นอกจากนี้ การให้รัฐสภาเห็นชอบเมื่อสิ้นสุดกระบวนการจัดทำสนธิสัญญา ไม่อาจเป็นการตรวจสอบอย่างแท้จริงโดยรัฐสภาในระหว่างการเจรจาได้ เพราะในช่วงการเจรจายังเป็นเวลาที่สามารถตรวจสอบและมีอิทธิพลต่อข้อผูกพันที่เสนอไว้ได้ ดังนั้น ควรเปิดเผยข้อตกลงเกี่ยวกับการรักษาความลับที่ใช้บังคับ และชี้แจงว่าข้อตกลงเหล่านั้นส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างไร ด้วยควรประเมิน ART และให้ความสำคัญเป็นหลักกับผลกระทบที่มีต่อสิทธิมนุษยชนและประโยชน์สาธารณะมากกว่าพิจารณาว่าเป็นเพียงการเจรจาเรื่องภาษีศุลกากร

ความท้าทายที่ 2: ความตกลงการค้าเสรีคุกคามสิทธิของเกษตรกร อธิปไตยทางอาหาร ความหลากหลายทางชีวภาพ และวิถีชีวิตของผู้หญิงในชนบทและผู้หญิงพื้นเมือง ผ่าน UPOV 1991 และบทบัญญัติ TRIPS-plus เกี่ยวกับพืชและทรัพยากรชีวภาพ

พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ของประเทศไทยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างสมดุลระหว่างการคุ้มครองสิทธิของนักปรับปรุงพันธุ์พืชกับสิทธิของเกษตรกร ชุมชนท้องถิ่น และชนเผ่าพื้นเมืองที่เกี่ยวข้องกับพันธุ์พืชพื้นเมืองและทรัพยากรพันธุกรรม รวมถึงพันธกรณีว่าด้วยการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์

สหภาพยุโรปกำลังกดดันให้ประเทศไทยปรับกฎหมายให้สอดคล้องกับ UPOV 1991 ผ่านข้อ X.51 ในร่างความตกลงการค้าเสรี ซึ่งเป็นไปตามที่ผู้เชี่ยวชาญของสหประชาชาติระบุ แม้บทบัญญัตินี้จะไม่ได้กำหนดให้ประเทศไทยต้องเข้าเป็นภาคีอย่างเป็นทางการ แต่ก็กำหนดให้มีการปรับกฎหมายให้สอดคล้องในสาระสำคัญ และหากใช้ UPOV 1991 ก็จะทำให้ขอบเขตและระยะเวลาของสิทธิผู้ปรับปรุงพันธุ์พืชขยายกว้างขึ้น ด้วยการจำกัดสิทธิของเกษตรกรในการเก็บรักษา แลกเปลี่ยน และนำเมล็ดพันธุ์จากผลผลิตของตนกลับไปเพาะปลูก โดยกำหนดให้ประเทศไทยต้องแก้ไขพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชให้สอดคล้องกับอนุสัญญาดังกล่าว

การเข้าเป็นภาคี UPOV 1991 ยังทำให้กฎหมายภายในประเทศว่าด้วยการคุ้มครองพันธุ์พืชของไทยต้องผ่านการตรวจสอบความสอดคล้องล่วงหน้าโดยคณะมนตรี UPOV ตามข้อ 34(3) รัฐที่ประสงค์จะเข้าเป็นภาคีต้องส่งกฎหมายของตนให้คณะมนตรีพิจารณา

ผู้เชี่ยวชาญพิเศษของสหประชาชาติแสดงความกังวลเกี่ยวกับ UPOV 1991 เมื่อวันที่ 21 กันยายน 2569:

ผู้เชี่ยวชาญพิเศษของสหประชาชาติจากกลไก 4 ชุด ได้แก่ ผู้รายงานพิเศษว่าด้วยสิทธิในอาหาร ผู้รายงานพิเศษว่าด้วยสิทธิในการพัฒนา ผู้รายงานพิเศษว่าด้วยความยากจนขั้นรุนแรงและสิทธิมนุษยชน และคณะทำงานว่าด้วยสิทธิของชาวนาและบุคคลอื่นที่ทำงานในพื้นที่ชนบท ได้มีหนังสือถึงรัฐบาลไทยและสหภาพยุโรปเกี่ยวกับข้อ X.51 ในร่างข้อบทว่าด้วยทรัพย์สินทางปัญญาของสหภาพยุโรป ซึ่งจะกำหนดให้ประเทศไทยคุ้มครองสิทธิในพันธุ์พืชตาม UPOV 1991 โดยผู้เชี่ยวชาญเตือนว่า บทบัญญัตินี้อาจจำกัดความสามารถของเกษตรกรในการเก็บรักษา ใช้แลกเปลี่ยน และจำหน่ายเมล็ดพันธุ์ที่เก็บไว้จากการเพาะปลูก เพิ่มต้นทุนปัจจัยการผลิตทางการเกษตร และทำให้เกษตรกรรายย่อยต้องพึ่งพาเมล็ดพันธุ์ที่ซื้อจากผู้ถือสิทธิอย่างต่อเนื่อง ซึ่งส่งผลต่อรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรและความเสี่ยงด้านหนี้สิน อีกทั้งอาจส่งผลเสียต่ออธิปไตยทางอาหาร ซึ่งเป็นสิทธิที่ได้รับการคุ้มครองตามข้อ 15(4) ของ UNDROP นอกจากนี้ ผู้เชี่ยวชาญยังเรียกร้องให้รัฐบาลไทย “งดรับข้อผูกพันใด ๆ ในบริบทของการเจรจาที่กำลังดำเนินอยู่ ซึ่งจะกำหนดให้ต้องแก้ไขมาตรการคุ้มครองสิทธิของเกษตรกรที่มีอยู่ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช”

สภาพความเป็นจริงในพื้นที่

ความท้าทาย | **กรณี ข้อเท็จจริง และข้อสังเกต**

และไม่สามารถดำเนินการต่อไปได้หากไม่มีมติยืนยันว่ากฎหมายดังกล่าวสอดคล้องกับอนุสัญญา นอกจากนี้ ข้อ 5(2) ยังห้ามกำหนดเงื่อนไขเพิ่มเติมหรือเงื่อนไขที่แตกต่างไปจากเกณฑ์ที่อนุสัญญากำหนดไว้สำหรับการให้สิทธิผู้ปรับปรุงพันธุ์พืช ได้แก่ ความใหม่ ความแตกต่าง ความสม่ำเสมอ และความคงตัว ซึ่งเป็นการจำกัดมาตรการคุ้มครองที่ประเทศไทยอาจคงไว้ในระบบกฎหมายภายในประเทศเกี่ยวกับการคุ้มครองพันธุ์พืชโดยตรง

หากประเทศไทยเข้าเป็นภาคี UPOV 1991 ประเทศไทยอาจไม่สามารถใช้ข้อกำหนดที่มีอยู่ในปัจจุบันตามพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ซึ่งเกี่ยวกับการเปิดเผยแหล่งที่มา ความยินยอมโดยได้รับข้อมูลครบถ้วนล่วงหน้า และการแบ่งปันผลประโยชน์ตามกฎหมาย เป็นเงื่อนไขในการให้สิทธิแก่ผู้ปรับปรุงพันธุ์พืชได้อีกต่อไป สถานการณ์ดังกล่าวอาจเปิดทางให้เกิดการฉกฉวยทรัพยากรชีวภาพโดยมิชอบ (biopiracy) และจำกัดพื้นที่เชิงนโยบายอธิปไตยของประเทศไทยภายใต้ความตกลง TRIPS และอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งจากข้อมูลของ BioThai แรงกดดันจากภายนอกนี้ยังเพิ่มขึ้นจากเจตนารมณ์ที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ประกาศไว้ในการเข้าเป็นภาคี UPOV 1991

นอกจากนี้ งานวิจัยเมื่อปี 2563 ของคณะกรรมาธิการวิสามัญสภาผู้แทนราษฎรเกี่ยวกับความเป็นไปได้ในการเข้าเป็นภาคี CPTPP ซึ่งภาคประชาสังคมได้นำเสนอต่อคณะเจรจา โดยระบุถึงความเสี่ยงที่ราคาเมล็ดพันธุ์อาจเพิ่มขึ้นเป็นสองถึงหกเท่าหากใช้ UPOV 1991

นื่องจากผลกระทบดังกล่าวส่งผลโดยตรงต่อผู้หญิงพื้นเมือง ผู้หญิงในกลุ่มชาติพันธุ์ ผู้หญิงอีสาน ผู้หญิงมุสลิมมลายู และผู้หญิงในชนบทอย่างไม่ได้สัดส่วน เนื่องจากผู้หญิงเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ อนุรักษ์และเพิ่มความหลากหลายของพันธุ์พืช ตลอดจนจัดหาอาหารให้ครอบครัวและชุมชน เมื่อเมล็ดพันธุ์ที่เกษตรกรเก็บรักษาไว้ถูกแทนที่ด้วยเมล็ดพันธุ์ของบริษัท เกษตรกรจะถูกผลักเข้าสู่วงจรหนี้สิน โดยเฉพาะผู้หญิงและเด็กที่ต้องแบกรับภาระอย่างไม่ได้สัดส่วนจากการสูญเสียวิถีชีวิต การย้ายถิ่นฐานด้วยความจำเป็น และในกรณีที่มีการบันทึกไว้ยังรวมไปถึงการฆ่าตัวตายของเกษตรกรอีกด้วย

เกษตรกรหญิงชูเมล็ดพันธุ์ระหว่างการชุมนุมคัดค้าน UPOV 1991 ซึ่งอาจทำให้ราคาเมล็ดพันธุ์เพิ่มสูงขึ้นถึง 6 เท่า

เมื่อวันที่ 23 กันยายน 2569 เกษตรกรรวมตัวกันที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เพื่อเรียกร้องให้ประเทศไทยปฏิเสธ UPOV 1991 ในการเจรจาความตกลงการค้าเสรีไทย–สหภาพยุโรป และคุ้มครองสิทธิของเกษตรกรในเมล็ดพันธุ์และอธิปไตยทางอาหาร

แหล่งที่มา: FTA Watch (23 กันยายน 2569)

และเรียกร้องให้สหภาพยุโรป “ตัดการอ้างถึงตราสารดังกล่าวออกจากร่างความตกลงการค้าเสรี” และผู้เชี่ยวชาญยังได้ระบุด้วยว่า ความตกลงการค้าเสรีระหว่าง EFTA กับไทย ซึ่งลงนามเมื่อวันที่ 23 มกราคม 2568 ไม่ได้กำหนดให้ประเทศไทยต้องเข้าเป็นภาคีหรือปฏิบัติตาม UPOV 1991 แต่ต้องรับรองการคุ้มครองพันธุ์พืชผ่านระบบเฉพาะที่มีประสิทธิผล (sui generis) ทั้งนี้ ผู้รายงานพิเศษว่าด้วยสิทธิในอาหารในขณะนั้นเคยหยิบยกข้อกังวลในลักษณะเดียวกันต่อประเทศไทยระหว่างการเจรจา EFTA เมื่อเดือนมีนาคม 2567 แล้ว (AL THA 4/2024)

โดยผู้เชี่ยวชาญย้ำว่า สิทธิในอาหารได้รับการบัญญัติไว้ในข้อ 25 ของปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน และข้อ 11(1) ของกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม (ICESCR) พร้อมระบุว่า “เมื่อระบบเมล็ดพันธุ์ของเกษตรกรไม่ได้รับการคุ้มครองอย่างเพียงพอ สิ่งที่ตกอยู่ในความเสี่ยงย่อมไม่ใช่อะไรอื่นนอกจากสิทธิในการมีชีวิต” โดยอ้างถึงรายงานของผู้รายงานพิเศษว่าด้วยสิทธิในอาหารเกี่ยวกับเมล็ดพันธุ์ สิทธิในการมีชีวิต และสิทธิของเกษตรกร (A/HRC/46/43) [BioThai]

ประสบการณ์ของมาเลเซียเกี่ยวกับการตรวจสอบความสอดคล้องกับ UPOV 1991:

เมื่อมาเลเซียส่งพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่ พ.ศ. 2547 ให้ UPOV ตรวจสอบความสอดคล้อง สำนักงาน UPOV ได้เสนอแนะว่า ไม่ควรกำหนดให้ข้อมูลตามมาตรา 12(1)(e), (f), (g) และ (h) เป็นเงื่อนไขในการคุ้มครอง ซึ่งรวมถึงแหล่งที่มาของสารพันธุกรรมหรือสายพันธุ์พ่อแม่ ความยินยอมเป็นลายลักษณ์อักษรล่วงหน้าจากชุมชนท้องถิ่นหรือหน่วยงานชนเผ่าพื้นเมือง และการปฏิบัติตามกฎหมายว่าด้วยการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรม เนื่องจากขัดต่อข้อ 5(2) นอกจากนี้ ยังเสนอให้ตัดมาตรา 15 ออกเพราะเป็นข้อบทที่อนุญาตให้ปฏิเสธการคุ้มครองด้วยเหตุผลด้านความสงบเรียบร้อยและสิ่งแวดล้อม (คณะมนตรี UPOV, C(Extr.)/22/2, พ.ศ. 2548, ย่อหน้า 15 และ 17)

การศึกษาที่ภาคประชาสังคมใช้อ้างอิง: ต้นทุนเมล็ดพันธุ์อาจเพิ่มขึ้น 2–6 เท่าภายใต้ UPOV 1991:

ในเดือนกันยายน 2569 ภาคประชาสังคมไทยได้นำเสนอผลการศึกษาของคณะกรรมาธิการวิสามัญสภาผู้แทนราษฎรเมื่อปี 2563 ต่อคณะเจรจาความตกลงการค้าเสรีไทย–สหภาพยุโรป การศึกษาดังกล่าวจัดทำขึ้นเพื่อพิจารณาความเป็นไปได้ในการเข้าเป็นภาคี CPTPP และระบุถึงความเสี่ยงที่ราคาเมล็ดพันธุ์อาจเพิ่มขึ้นเป็นสองถึงหกเท่าภายใต้ UPOV 1991 โดยก่อนหน้านี้ สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI) เคยให้ข้อเสนอแนะว่า ประเทศไทยซึ่งเป็นประเทศที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง ไม่ควรเข้าเป็นภาคี UPOV 1991

> **ยุพิน กาเสนา เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกกล่าวว่า:**
>
> *“ผลกระทบไม่ได้จำกัดอยู่แค่ต้นทุนเมล็ดพันธุ์ แต่ยังครอบคลุมถึงวิธีที่เกษตรกรเก็บรักษา คัดเลือก แลกเปลี่ยน และพัฒนาพันธุ์เมล็ดพันธุ์ รวมถึงความหลากหลายทางชีวภาพ ทรัพยากรพันธุกรรม ความรู้ของชุมชน ตลอดจนความมั่นคงทางอาหารและอธิปไตยทางอาหาร”*
>
> (Thai PBS PolicyWatch, 18 กันยายน พ.ศ. 2569)

ข้อกังวลเกี่ยวกับ UPOV ที่เชื่อมโยงกับ CPTPP ซึ่งเคยระบุไว้ในเอกสารข้อมูลเพื่อการขับเคลื่อน UPR รอบที่ 3 เมื่อ 2564:

เอกสารข้อมูล UPR ปี 2564 ซึ่งจัดทำโดย FTA Watch, มูลนิธิมานุษยะ และ Thai BHR Network ได้ระบุถึงคำเตือนที่ชัดเจนแล้วว่า การเข้าเป็นภาคี UPOV 1991 จะเปิดโอกาสให้บริษัทข้ามชาติอ้างกรรมสิทธิ์เหนือความหลากหลายทางชีวภาพอันอุดมสมบูรณ์ของประเทศไทยและแสวงหาประโยชน์จากเกษตรกรรายย่อย ซึ่งข้อกังวลเดียวกันนี้ยังคงเกี่ยวข้องโดยตรงกับความตกลงการค้าเสรีไทย–สหภาพยุโรปในปัจจุบัน

สภาพความเป็นจริงในพื้นที่

ความท้าทาย | กรณี ข้อเท็จจริง และข้อสังเกต

ความท้าทายที่ 3: ความตกลงการค้าเสรีลิดรอนสิทธิด้านสุขภาพ โดยการสร้างอุปสรรคในการเข้าถึงยาที่ราคาไม่แพงและความมั่นคงทางยา ผ่านบทบัญญัติทรัพย์สินทางปัญญาแบบ TRIPS-plus และข้อผูกพันทางการค้าอื่น ๆ

บทบัญญัติ TRIPS-plus ในความตกลงการค้าเสรี ซึ่งรวมถึงการขยายอายุสิทธิบัตรเกินกว่า 20 ปีตามที่ความตกลง TRIPS ขององค์การการค้าโลกกำหนด การผูกขาดข้อมูล การผูกขาดตลาด การเชื่อมโยงสิทธิบัตรกับการขึ้นทะเบียนยา และการขยายขอบเขตการให้สิทธิบัตรแก่พืช สัตว์ และกระบวนการทางชีววิทยา อาจทำให้การเข้าสู่ตลาดของยาสามัญเป็นไปอย่างล่าช้า และคุกคามระบบหลักประกันสุขภาพแห่งชาติทั้งสามระบบของประเทศไทย ได้แก่ ระบบหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า หรือ “บัตรทอง 30 บาท” ระบบประกันสังคม และระบบสวัสดิการรักษาพยาบาลข้าราชการ บทบัญญัติเหล่านี้ยังสร้างอุปสรรคต่อระบบการอนุญาตให้ใช้สิทธิโดยรัฐซึ่งไม่ต้องได้รับความยินยอมจากเจ้าของสิทธิบัตร (compulsory licensing) และความยืดหยุ่นอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน ซึ่งเป็นไปตาม TRIPS ที่ประเทศไทยเคยใช้เพื่อรับรองการเข้าถึงยาสำหรับเอชไอวี มะเร็ง และโรคอื่น ๆ ซึ่งเป็นยาจำเป็น

นอกจากนี้ ความตกลง ART ระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกาอาจกลายเป็นอีกช่องทางหนึ่งที่ประเทศไทยถูกขอให้ยอมรับพันธกรณีด้านทรัพย์สินทางปัญญาของยาที่เกินกว่าความตกลง TRIPS หรือข้อผูกพันด้านกฎระเบียบที่อาจส่งผลกระทบต่อการเข้าถึงยาราคาไม่แพงและความสามารถของประเทศไทยในการคุ้มครองสุขภาพของประชาชน

การยอมรับข้อผูกพันด้านทรัพย์สินทางปัญญาแบบ TRIPS-plus อาจส่งผลในวงกว้างภายใต้หลักชาติที่ได้รับความอนุเคราะห์ยิ่ง (Most-Favoured-Nation: MFN) ตามข้อ 4 ของความตกลง TRIPS ขององค์การการค้าโลก เนื่องจากข้อได้เปรียบที่มอบให้แก่คู่ค้ารายหนึ่งอาจขยายผลไปไกลกว่าความตกลงการค้าเสรีหรือ ART ฉบับนั้น ข้อผูกพันที่เสนอเกี่ยวกับการบังคับใช้สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาภายใต้ความตกลงการค้าเสรีก็อาจถือเป็นมาตรการ TRIPS-plus ได้ หากมีข้อกำหนดเกินกว่าที่ความตกลง TRIPS กำหนดไว้ ซึ่งก่อให้เกิดความเสี่ยงต่อการเข้าถึงยาและวัตถุประสงค์อื่น ๆ เพื่อประโยชน์สาธารณะ หากไม่มีการคงไว้ซึ่งมาตรการคุ้มครองที่เพียงพอสำหรับสุขภาพของประชาชน กระบวนการอันเป็นธรรม และการค้าที่ชอบด้วยกฎหมาย

นอกจากนี้ ข้อผูกพันด้านการจัดซื้อจัดจ้างภาครัฐในความตกลงทางการค้ายังก่อให้เกิดข้อกังวลด้านสิทธิมนุษยชนและประโยชน์สาธารณะ เนื่องจากอาจส่งผลต่อความสามารถของประเทศไทยในการใช้การจัดซื้อจัดจ้างภาครัฐเพื่อให้ได้มาซึ่งยาราคาไม่แพงและสินค้าจำเป็น เสริมสร้างความมั่นคงของห่วงโซ่อุปทานและความมั่นคงทางยา สนับสนุนกำลังการผลิตภายในประเทศ และตอบสนองต่อภาวะฉุกเฉินด้านสาธารณสุข

โดยจากการประมาณการที่ภาคประชาสังคมไทยรายงานจากการศึกษาเมื่อปี 2568 ของสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ และเครือข่ายนักวิชาการไทย บทบัญญัติด้านทรัพย์สินทางปัญญาที่สหภาพยุโรปกำลังผลักดันอาจทำให้การเข้าสู่ตลาดของยาสามัญในประเทศไทยล่าช้าอย่างน้อย 2 ปี และสูงสุดถึง 11 ปี อีกทั้งอาจเพิ่มค่าใช้จ่ายด้านยาของประเทศไทยประมาณ 130,000 ล้านบาทในระยะเวลา 10 ปี 770,000 ล้านบาทในระยะเวลา 20 ปี และ 3.7 ล้านล้านบาทในระยะเวลา 30 ปี

โดยผลกระทบดังกล่าวไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะผู้ป่วยรายบุคคล แต่ยังครอบคลุมถึงความยั่งยืนของระบบประกันสุขภาพภาครัฐทั้งสามระบบ อุตสาหกรรมยาในประเทศ และระบบนิเวศด้านนวัตกรรม ตลอดจนความมั่นคงทางยาแห่งชาติในระยะยาว ผลกระทบนี้ยิ่งรุนแรงขึ้นสำหรับผู้หญิงในกลุ่มชายขอบ แรงงานข้ามชาติ บุคคลไร้สัญชาติ และผู้หญิงพื้นเมืองในพื้นที่ห่างไกล ซึ่งเผชิญอุปสรรคในการเข้าถึงสิทธิในระบบหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า หรือ “บัตรทอง” อยู่แล้วเป็นทุนเดิม

ความตกลง ART ระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกาและข้อผูกพันด้านทรัพย์สินทางปัญญาของยาที่อาจเกินกว่าความตกลง TRIPS

ความตกลง ART ที่สหรัฐอเมริกาทำกับประเทศอื่นและมีการเผยแพร่แล้ว แสดงให้เห็นว่าความตกลงลักษณะนี้อาจมีข้อกำหนดด้านทรัพย์สินทางปัญญาที่เกินกว่ามาตรฐานขั้นต่ำภายใต้ความตกลง TRIPS ขององค์การการค้าโลก

โดยความตกลง ART ระหว่างสหรัฐอเมริกากับอินโดนีเซียเป็นตัวอย่างที่ชัดเจน ซึ่งได้กำหนดให้อินโดนีเซียต้องให้สิทธิผูกขาดข้อมูลด้านกฎระเบียบสำหรับผลิตภัณฑ์ยาใหม่เป็นเวลาอย่างน้อย 5 ปี และยังมีข้อกำหนดเกี่ยวกับกฎหมายสิทธิบัตรและการอนุญาตให้ใช้สิทธิโดยบังคับ อย่างไรก็ตาม ความตกลงดังกล่าวมีมาตรการคุ้มครองที่ระบุไว้อย่างชัดเจน ซึ่งอนุญาตให้อินโดนีเซียใช้มาตรการคุ้มครองสุขภาพของประชาชนตามปฏิญญาโดฮาว่าด้วยความตกลง TRIPS และสาธารณสุขได้

ความตกลงระหว่างสหรัฐอเมริกากับอาร์เจนตินาเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่เกี่ยวข้อง โดยเชื่อมโยงข้อผูกพันด้านทรัพย์สินทางปัญญาบางประการกับประเด็นที่ระบุไว้ในรายงาน Special 301 ของสหรัฐอเมริกา รวมถึงหลักเกณฑ์การพิจารณาว่าสิ่งประดิษฐ์ทางเภสัชกรรมสามารถได้รับสิทธิบัตรหรือไม่ และการพิจารณาคุ้มครองข้อมูลทางเภสัชกรรม นอกจากนี้ ยังกล่าวถึงความเป็นไปได้ในการปรับขยายอายุสิทธิบัตรในบางกรณีที่สำนักงานสิทธิบัตรดำเนินการล่าช้า

ตัวอย่างเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงประเด็นด้านทรัพย์สินทางปัญญาที่อาจเกิดขึ้นในการเจรจา ART และยิ่งตอกย้ำถึงความจำเป็นในการตรวจสอบข้อกำหนดด้านทรัพย์สินทางปัญญาทุกข้อที่กำลังหารือกันภายใต้ ART ระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกาอย่างใกล้ชิด

อย่างไรก็ดี ข้อกังวลที่อาจเกิดขึ้น ได้แก่ การผูกขาดข้อมูลด้านกฎระเบียบหรือการผูกขาดตลาด การขยายอายุสิทธิบัตร มาตรฐานการพิจารณาสิทธิบัตรด้านเภสัชกรรม และมาตรการอื่น ๆ ที่อาจยืดระยะเวลาการผูกขาดผลิตภัณฑ์ยา หรือชะลอการแข่งขันจากยาสามัญ โดยกรอบความตกลงที่ประกาศไว้ยังกล่าวถึงปัญหาคำขอสิทธิบัตรค้างพิจารณา มาตรการที่มุ่งเร่งกระบวนการตรวจสอบสิทธิบัตรต้องไม่ทำให้การตรวจสอบสาระสำคัญอ่อนแอลง หรือส่งผลให้มีการออกสิทธิบัตรทางเภสัชกรรมที่ไม่มีคุณสมบัติเพียงพอ ซึ่งอาจขัดขวางการเข้าถึงยาราคาไม่แพง

อำนาจกำกับดูแลของสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยาไทย:

กรอบความตกลงที่ประกาศไว้ระบุว่า ประเทศไทยจะยอมรับใบรับรองบางประเภทจากสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยาสหรัฐอเมริกา (U.S. FDA) และการอนุญาตให้จำหน่ายผลิตภัณฑ์ยาและอุปกรณ์การแพทย์ที่ได้รับอนุมัติก่อนหน้านี้

โดยข้อตกลงในลักษณะนี้ต้องคงไว้ซึ่งอำนาจอิสระของสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยาไทยในการกำหนดหลักฐานและกระบวนการกำกับดูแลที่จำเป็น เพื่อรับรองคุณภาพ ความปลอดภัย และประสิทธิผลของยาและผลิตภัณฑ์ทางการแพทย์ในประเทศไทย และข้อผูกพันเพื่ออำนวยความสะดวกทางการค้านี้จะต้องไม่ลบล้างความรับผิดชอบของประเทศไทยในการคุ้มครองสิทธิด้านสุขภาพ

Special 301 ของสหรัฐอเมริกาและแรงกดดันทางการค้า

ด้วยควรมีการตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างการเจรจา ART กับกระบวนการ Special 301 ของสหรัฐอเมริกาเช่นกัน เนื่องจากมีหลักฐานโดยตรงที่แสดงถึงความสัมพันธ์ดังกล่าว โดยในกระบวนการ Special 301 ปี 2569 สำนักงานผู้แทนการค้าสหรัฐอเมริกา (USTR)

สภาพความเป็นจริงในพื้นที่

ความท้าทาย | **กรณี ข้อเท็จจริง และข้อสังเกต**

"หยุด FTA! เราคัดค้าน TRIPS-plus"

ภาคประชาสังคมไทยรวมตัวคัดค้านการผูกขาดผลิตภัณฑ์ยาที่เข้มงวดยิ่งขึ้นภายใต้ความตกลงการค้าเสรีไทย–สหภาพยุโรป

เครือข่ายนักรณรงค์ด้านสุขภาพเตือนว่า บทบัญญัติ TRIPS-plus อาจจำกัดการเข้าถึงยาสามัญในราคาที่ประชาชนสามารถจ่ายได้ และบั่นทอนความสามารถของประเทศไทยในการคุ้มครองสาธารณสุข

แหล่งที่มา: กรรณิการ์ กิตติเวชกุล / FTA Watch (18 กุมภาพันธ์ 2556)

ระบุว่าจะเดินหน้ากดดันคู่ค้าให้แก้ไขอุปสรรคทางการค้าที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สินทางปัญญาผ่านการเจรจา ART และการหารือรูปแบบอื่น และรายงาน Special 301 ปี 2569 ยังกล่าวถึงข้อผูกพันที่อาร์เจนตินายอมรับภายใต้ ART เพื่อแก้ไขประเด็นด้านทรัพย์สินทางปัญญาที่เคยระบุไว้ผ่านกระบวนการ Special 301 รวมถึงหลักเกณฑ์การให้สิทธิบัตรแก่ผลิตภัณฑ์ทางเภสัชกรรมและความเป็นไปได้ในการคุ้มครองข้อมูลทางเภสัชกรรม

สถานการณ์นี้ก่อให้เกิดข้อกังวลด้านสิทธิมนุษยชนเกี่ยวกับการใช้การเจรจา ART กระบวนการ Special 301 หรืออำนาจต่อรองทางการค้ารูปแบบอื่น เพื่อเรียกร้องให้มีการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาที่เข้มงวดยิ่งขึ้น ซึ่งอาจจำกัดมาตรการด้านสาธารณสุขที่ชอบด้วยกฎหมาย

และประเทศไทยควรยังคงมีเสรีภาพในการใช้ความยืดหยุ่นภายใต้ TRIPS และมาตรการอื่นที่ชอบด้วยกฎหมายเพื่อคุ้มครองสุขภาพของประชาชน ส่งเสริมการแข่งขันจากยาสามัญ และรับรองการเข้าถึงยาราคาไม่แพง โดยไม่ต้องเผชิญแรงกดดันทางการค้าเพียงฝ่ายเดียว

ผลกระทบของข้อผูกพัน TRIPS-plus ภายใต้หลักชาติที่ได้รับความอนุเคราะห์ยิ่ง:

ข้อ 4 ของความตกลง TRIPS ขององค์การการค้าโลกกำหนดว่า ในส่วนที่เกี่ยวกับการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา ข้อได้เปรียบ ความโปรดปราน สิทธิพิเศษ หรือความคุ้มกันใด ๆ ที่สมาชิกองค์การการค้าโลกมอบให้แก่คนชาติของประเทศอื่น โดยทั่วไปต้องมอบให้แก่คนชาติของสมาชิกองค์การการค้าโลกอื่นทั้งหมดโดยทันทีและไม่มีเงื่อนไขเช่นกัน ทั้งนี้ อยู่ภายใต้ข้อยกเว้นที่ระบุไว้ในข้อ 4 ซึ่งหลักการนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งเมื่อประเทศไทยพิจารณาข้อผูกพันด้านทรัพย์สินทางปัญญาแบบ TRIPS-plus ในความตกลงการค้าเสรี ART หรือข้อตกลงทางการค้าทวิภาคีรูปแบบอื่น

หากประเทศไทยมอบข้อได้เปรียบเพิ่มเติมเกี่ยวกับการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาแก่คนชาติของคู่ค้ารายหนึ่ง ข้อได้เปรียบเหล่านั้นอาจต้องมอบให้แก่คนชาติของสมาชิกองค์การการค้าโลกอื่นด้วย โดยขึ้นอยู่กับลักษณะของข้อผูกพันและการใช้ข้อยกเว้นตามข้อ 4 แม้ว่าประเทศไทยจะไม่มีความตกลงการค้าเสรีหรือ ART กับประเทศเหล่านั้นก็ตาม

อย่างไรก็ดี ข้อ 4 ของความตกลง TRIPS แตกต่างจากกฎขององค์การการค้าโลกว่าด้วยการค้าสินค้า เนื่องจากไม่มีข้อยกเว้นทั่วไปสำหรับข้อได้เปรียบด้านทรัพย์สินทางปัญญาที่มอบให้ภายใต้ความตกลงการค้าเสรีที่จัดทำขึ้นใหม่ และข้อยกเว้นที่มีอยู่ระบุไว้อย่างเฉพาะเจาะจงและมีขอบเขตจำกัด ดังนั้น จึงไม่ควรประเมินผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากข้อผูกพัน TRIPS-plus เฉพาะในความสัมพันธ์กับคู่ค้าที่ร้องขอข้อผูกพันเหล่านั้นเท่านั้น แต่ควรคำนึงถึงผลกระทบที่อาจขยายไปในวงกว้างและส่งผลในระยะยาวต่อการแข่งขันจากยาสามัญ การเข้าถึงยาราคาไม่แพง ค่าใช้จ่ายด้านสาธารณสุข และความสามารถของประเทศไทยในการคุ้มครองสิทธิด้านสุขภาพด้วย

การบังคับใช้สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาภายใต้ความตกลงการค้าเสรีไทย–สหภาพยุโรป:

ข้อเสนอด้านทรัพย์สินทางปัญญาที่สหภาพยุโรปเผยแพร่สำหรับความตกลงการค้าเสรีไทย–สหภาพยุโรปมีบทบัญญัติโดยละเอียดเกี่ยวกับการบังคับใช้สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา รวมถึงการบังคับใช้ทางแพ่งและทางปกครอง มาตรการชั่วคราว และมาตรการป้องกันไว้ก่อน การเก็บรักษาพยานหลักฐาน คำสั่งห้าม การชดใช้ค่าเสียหาย และมาตรการบังคับใช้บริเวณชายแดน ซึ่งบทบัญญัติเหล่านี้ครอบคลุมมากกว่าสิทธิบัตร โดยรวมถึงเครื่องหมายการค้า ลิขสิทธิ์ และสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาอื่น ๆ ด้วย ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับขอบเขตของบทบัญญัติ จึงอาจส่งผลต่อสุขภาพของประชาชน การเข้าถึงองค์ความรู้ การค้าที่ชอบด้วยกฎหมาย การแข่งขัน และวัตถุประสงค์อื่น ๆ เพื่อประโยชน์สาธารณะ

การบังคับใช้ในพื้นที่บริเวณชายแดนและการค้ายาสามัญที่ชอบด้วยกฎหมาย:

กรณีที่เกิดขึ้นในอดีตเกี่ยวกับการกักยาสามัญที่ชอบด้วยกฎหมายระหว่างการขนส่งผ่านยุโรปแสดงให้เห็นถึงความเสี่ยงที่เกิดจากมาตรการบังคับใช้บริเวณชายแดนซึ่งมีขอบเขตที่กว้างเกินไป ในช่วง ปี 2551–2552

สภาพความเป็นจริงในพื้นที่

ความท้าทาย

“น่าละอาย! สุนัขรับใช้บริษัทยา”

ภาคประชาสังคมไทยชุมนุมคัดค้านกฎเกณฑ์ด้านทรัพย์สินทางปัญญาแบบ TRIPS-plus ในการเจรจาการค้า

ข้อกังวลเดียวกันนี้ยังคงเป็นประเด็นสำคัญในการเจรจาความตกลงการค้าเสรีไทย–สหภาพยุโรปในปัจจุบัน โดยภาคประชาสังคมยังคงคัดค้านการคุ้มครองการผูกขาดผลิตภัณฑ์ยาที่เข้มงวดยิ่งขึ้น ซึ่งอาจทำให้การแข่งขันจากยาสามัญล่าช้าและเพิ่มค่าใช้จ่ายด้านยา

แหล่งที่มา: ITPC Global ผ่าน FTA Watch (2567)

กรณี ข้อเท็จจริง และข้อสังเกต

เจ้าหน้าที่ศุลกากรยุโรปกักการขนส่งยาสามัญหลายรายการที่ผลิตในอินเดียและมีปลายทางอยู่ในประเทศกำลังพัฒนา รวมถึงยาโลซาร์แทนระหว่างขนส่งไปยังบราซิล และยาอะม็อกซีซิลลินระหว่างขนส่งไปยังวานูอาตู ต่อมาอินเดียและบราซิลได้เริ่มกระบวนการระงับข้อพิพาทภายใต้องค์การการค้าโลกเกี่ยวกับมาตรการของสหภาพยุโรปและเนเธอร์แลนด์ที่ส่งผลต่อยาสามัญระหว่างขนส่ง ซึ่งเหตุการณ์เหล่านี้แสดงให้เห็นว่า มาตรการบังคับใช้สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาอาจขัดขวางการค้าขายยาสามัญที่ชอบด้วยกฎหมายได้ แม้ยาดังกล่าวจะผลิตโดยชอบด้วยกฎหมายในประเทศต้นทางและมีปลายทางเป็นตลาดที่อนุญาตให้จำหน่ายยาเหล่านั้นได้โดยชอบด้วยกฎหมายก็ตาม ดังนั้น มาตรการบริเวณชายแดนจึงควรมีหลักประกันที่เพียงพอเพื่อป้องกันการกักหรือยึดสินค้าที่ชอบด้วยกฎหมายระหว่างขนส่งอย่างไม่เหมาะสม

นอกจากนี้ ข้อพิพาทด้านทรัพย์สินทางปัญญาเกี่ยวกับยาเพียงอย่างเดียวไม่ได้ทำให้ยานั้นกลายเป็นสินค้าปลอมหรือยาปลอมแปลงโดยอัตโนมัติ การละเมิดสิทธิบัตรเป็นประเด็นทางกฎหมายที่แยกต่างหากจากการจงใจปลอมแปลงลักษณะองค์ประกอบ หรือแหล่งที่มาของยา และความตกลงทางการค้าไม่ควรทำให้ความแตกต่างนี้คลุมเครือ โดยความตกลงต่อต้านสินค้าปลอมแปลงทางการค้า (ACTA) เป็นตัวอย่างเพิ่มเติมที่เกี่ยวข้องกับความพยายามในการกำหนดมาตรฐานระหว่างประเทศว่าด้วยการบังคับใช้สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาที่เข้มงวดยิ่งขึ้นในหลายรูปแบบ ซึ่งในเดือนกรกฎาคม ปี 2555 รัฐสภายุโรปลงมติไม่รับ ACTA ด้วยคะแนน 478 ต่อ 39 เสียง และงดออกเสียง 165 เสียง ภายหลังการอภิปรายอย่างกว้างขวางและความกังวลเกี่ยวกับสิทธิขั้นพื้นฐาน หลักความได้สัดส่วน และผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อการค้ายาสามัญที่ชอบด้วยกฎหมาย

มาตรการคุ้มครองเพื่อป้องกันการใช้สิทธิโดยมิชอบ:

บทบัญญัติด้านการบังคับใช้ควรมีมาตรการคุ้มครองที่เพียงพอเพื่อป้องกันการใช้สิทธิโดยมิชอบของผู้ถือสิทธิ มาตรการชั่วคราว คำสั่งห้าม การยึดสินค้า และการเยียวยารูปแบบอื่นอาจส่งผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญก่อนที่จะมีคำวินิจฉัยขั้นสุดท้ายว่ามีการละเมิดสิทธิหรือไม่ ประเทศไทยควรคงดุลพินิจของศาลไว้อย่างเพียงพอ เพื่อให้สามารถพิจารณาความได้สัดส่วน ประโยชน์สาธารณะ สิทธิของจำเลยและบุคคลที่สาม ตลอดจนผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อการเข้าถึงยาและประโยชน์สาธารณะอื่น ๆ ดังนั้น จึงควรประเมินว่าข้อผูกพันด้านการบังคับใช้ที่เสนอไว้อาจทำให้ผลประโยชน์ด้านการบังคับใช้สิทธิของเอกชนอยู่เหนือสิทธิมนุษยชน สาธารณสุข กระบวนการอันเป็นธรรม การค้าที่ชอบด้วยกฎหมาย และวัตถุประสงค์อื่น ๆ เพื่อประโยชน์สาธารณะหรือไม่

การจัดซื้อจัดจ้างภาครัฐ ความมั่นคงทางยา และศักยภาพการผลิตยาภายในประเทศ

การจัดซื้อจัดจ้างภาครัฐเป็นประเด็นหนึ่งที่อยู่ระหว่างการเจรจาอย่างชัดเจนภายใต้ความตกลงการค้าเสรีไทย–สหภาพยุโรป ซึ่งเป็นประเด็นที่ไม่ควรถูกประเมินจากมุมมองการเข้าถึงตลาดเพียงอย่างเดียว เพราะการจัดซื้อจัดจ้างภาครัฐยังเป็นเครื่องมือเชิงนโยบายสำคัญที่รัฐบาลสามารถใช้เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ด้านสาธารณสุข สังคม และการพัฒนาได้ด้วย

ความมั่นคงทางยาและศักยภาพภายในประเทศ

การระบาดใหญ่ของโควิด-19 แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของความมั่นคงด้านยาและผลิตภัณฑ์สุขภาพ การขาดแคลนสินค้าในระดับโลก การหยุดชะงักของห่วงโซ่อุปทาน และข้อจำกัดในการเข้าถึงยา วัคซีน และผลิตภัณฑ์สุขภาพจำเป็นอื่น ๆ ซึ่งสะท้อนความเสี่ยงจากการพึ่งพาแหล่งจัดหาภายนอกมากเกินไป ประสบการณ์ดังกล่าวตอกย้ำความสำคัญของการกระจายแหล่งจัดหาและการมีศักยภาพการผลิตในประเทศและภูมิภาคอย่างเพียงพอ รวมถึงศักยภาพของผู้ผลิตยาสามัญ เพื่อเสริมสร้างความพร้อมและความสามารถในการรับมือเมื่อเกิดภาวะฉุกเฉินด้านสาธารณสุข

โดยการจัดซื้อจัดจ้างภาครัฐสามารถช่วยให้บรรลุวัตถุประสงค์เหล่านี้ได้ เนื่องจากช่วยให้ประเทศไทยจัดหายาและผลิตภัณฑ์สุขภาพในราคาที่เข้าถึงได้ ส่งเสริมการแข่งขันด้านราคา และสนับสนุนศักยภาพการผลิตภายในประเทศตามความเหมาะสม ดังนั้น ประเทศไทยควรคงพื้นที่เชิงนโยบายไว้อย่างเพียงพอ เพื่อออกแบบนโยบายการจัดซื้อจัดจ้างที่คำนึงถึงสาธารณสุข ความคุ้มค่าของเงิน ความมั่นคงทางยา ความต่อเนื่องของการจัดหา และความยืดหยุ่นของระบบสุขภาพในระยะยาว

สภาพความเป็นจริงในพื้นที่

ความท้าทาย

"ไม่เอา TRIPS+!" เครือข่ายนักรณรงค์ด้านสุขภาพของไทยเตือนถึงผลกระทบจากกฎเกณฑ์ด้านทรัพย์สินทางปัญญาที่เข้มงวดยิ่งขึ้นในความตกลงทางการค้า

ภาคประชาสังคมยืนยันมาอย่างต่อเนื่องว่า ข้อผูกพันแบบ TRIPS-plus อาจขยายระยะเวลาการผูกขาดผลิตภัณฑ์ยา ชะลอการแข่งขันจากยาสามัญ และเพิ่มค่าใช้จ่ายด้านยา ซึ่งบั่นทอนความสามารถของประเทศไทยในการคุ้มครองสาธารณสุขและรับรองให้ประชาชนเข้าถึงการรักษาพยาบาลในราคาที่สามารถจ่ายได้

แหล่งที่มา: FTA Watch (25 พฤศจิกายน 2567)

กรณี ข้อเท็จจริง และข้อสังเกต

ผลกระทบในวงกว้างต่อกฎระเบียบและพื้นที่เชิงนโยบาย
ควรพิจารณาประเด็นเหล่านี้ร่วมกับข้อผูกพันทางการค้าที่ส่งผลต่อทรัพย์สินทางปัญญา กฎระเบียบด้านเภสัชกรรม และประเด็นอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องด้วยเช่นกัน เนื่องจากผลกระทบสะสมจากข้อผูกพันเหล่านี้อาจส่งผลต่อความสามารถของประเทศไทยในการกระจายแหล่งจัดหา เข้าถึงยาสามัญในราคาที่เหมาะสม รักษาศักยภาพการผลิตภายในประเทศ และตอบสนองอย่างมีประสิทธิภาพต่อการขาดแคลนยา การหยุดชะงักของห่วงโซ่อุปทาน และภาวะฉุกเฉินด้านสาธารณสุขในอนาคต

โดยในภาพรวม ไม่ควรประเมินผลกระทบจากการเปิดตลาดการจัดซื้อจัดจ้างภาครัฐโดยพิจารณาเฉพาะการแข่งขันที่เพิ่มขึ้นหรือการประหยัดต้นทุนที่อาจเกิดขึ้นเท่านั้น แต่ประเทศไทยควรประเมินผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อศักยภาพการผลิตภายในประเทศ วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม การจ้างงาน ความยืดหยุ่นของห่วงโซ่อุปทาน และการพัฒนาประเทศในระยะยาวด้วย

การประมาณการผลกระทบต่อค่าใช้จ่ายด้านยา: 130,000 ล้านบาทใน 10 ปี 770,000 ล้านบาทใน 20 ปี และ 3.7 ล้านล้านบาทใน 30 ปี การศึกษาวิจัยร่วมเมื่อปี 2568 โดยสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ และเครือข่ายนักวิชาการไทย ซึ่งภาคประชาสังคมนำเสนอต่อคณะเจรจาความตกลงการค้าเสรี คาดการณ์ว่าข้อเสนอด้านทรัพย์สินทางปัญญาของสหภาพยุโรปจะทำให้การเข้าสู่ตลาดของยาสามัญล่าช้า 2–11 ปี และเพิ่มค่าใช้จ่ายด้านยาของประเทศไทยตามจำนวนเงินข้างต้น

> **เฉลิมศักดิ์ กิตติตระกูล จาก FTA Watch กล่าวว่า:**
>
> *"บทบัญญัติ TRIPS-plus ส่งผลโดยตรงต่อการเข้าถึงยาจำเป็นและความยั่งยืนของระบบหลักประกันสุขภาพแห่งชาติของประเทศไทย"*

> **องค์กรภาคประชาสังคมระหว่างประเทศ 20 องค์กร ส่งจดหมายเปิดผนึกถึงคณะกรรมาธิการยุโรป เดือนกันยายน–ตุลาคม 2568 ซึ่งได้ระบุว่า**
>
> *"ความตกลงการค้าเสรีต้องหลีกเลี่ยงการนำบทบัญญัติทรัพย์สินทางปัญญาแบบ TRIPS-plus มาใช้ มาตรการต่าง ๆ เช่น การขยายอายุสิทธิบัตรและการผูกขาดข้อมูล จะทำให้การผูกขาดยืดเยื้อและสร้างอุปสรรคต่อการเข้าถึงยาสามัญราคาไม่แพงอย่างทันท่วงที ส่งผลให้ราคายาสูงขึ้นและเพิ่มภาระต่องบประมาณด้านสาธารณสุข... ความตกลงการค้าเสรียังต้องตัดกฎในลักษณะ UPOV ออกด้วย... เนื่องจากบั่นทอนความสามารถในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและความมั่นคงทางอาหาร"*

สภาองค์กรของผู้บริโภคแห่งประเทศไทย: การเข้าเป็นภาคี CPTPP จะทำให้ความก้าวหน้าในการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนถดถอยลง ในเดือนมิถุนายน 2563 สภาองค์กรของผู้บริโภคแห่งประเทศไทยคัดค้านการเข้าเป็นภาคี CPTPP ต่อสาธารณะ โดยอ้างถึงผลกระทบต่อระบบสาธารณสุขและความก้าวหน้าในการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ข้อกังวลเดียวกันนี้ยังเกี่ยวข้องกับบทบัญญัติ TRIPS-plus ที่อยู่ระหว่างการพิจารณาในความตกลงการค้าเสรีไทย–สหภาพยุโรปใน พ.ศ. 2569

ความท้าทายที่ 4: ความตกลงการค้าเสรีจำกัดพื้นที่เชิงนโยบายด้านกฎระเบียบของรัฐในการคุ้มครองสาธารณสุข การควบคุมยาสูบและเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ สิทธิดิจิทัล สิ่งแวดล้อม ความปลอดภัยด้านอาหาร การคุ้มครองผู้บริโภค และสิทธิแรงงาน

นอกเหนือจากประเด็นทรัพย์สินทางปัญญาและเกษตรกรรมแล้ว ความตกลงการค้าเสรีไทย–สหภาพยุโรปและความตกลงการค้าเสรีอื่น ๆ ที่กำลังดำเนินการอยู่ยังก่อให้เกิดข้อกังวลเกี่ยวกับพื้นที่เชิงนโยบายด้านกฎระเบียบของประเทศไทยใน ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับประโยชน์สาธารณะหลายด้าน โดยในประเด็นเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ มีข้อกังวลสองประการที่เกี่ยวข้องกันแต่แตกต่างกัน ประการแรก การลดภาษีศุลกากรอาจทำให้เครื่องดื่มแอลกอฮอล์นำเข้ามีราคาลดลง ประชาชนสามารถซื้อหาได้ง่ายขึ้น และอาจเพิ่มการบริโภค ประการที่สอง ข้อผูกพันทางการค้าอื่น ๆ อาจจำกัดความสามารถของประเทศไทยในการกำหนด คงไว้ และยกระดับมาตรการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ภายในประเทศ ซึ่งในปี 2564

ข้อผูกพันทางการค้าที่เกี่ยวข้องกับเครื่องดื่มแอลกอฮอล์และสาธารณสุข
เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ไม่ใช่สินค้าบริโภคทั่วไป การบริโภคมีความเกี่ยวข้องกับผลกระทบที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพและสังคมอย่างมีนัยสำคัญ ดังนั้น จึงควรประเมินข้อผูกพันทางการค้าที่เกี่ยวข้องกับเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ไม่ใช่เฉพาะในแง่การเข้าถึงตลาดและประโยชน์ทางการค้าเท่านั้น แต่ต้องพิจารณาผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อสาธารณสุขและความสามารถของประเทศไทยในการป้องกันและลดอันตรายจากการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ด้วย ด้วยมีข้อกังวลสองประการที่เกี่ยวข้องกันแต่แตกต่างกัน ประการแรก การลดภาษีศุลกากรสำหรับเครื่องดื่มแอลกอฮอล์อาจทำให้ราคาเครื่องดื่มแอลกอฮอล์นำเข้าลดลง เพิ่มความสามารถในการซื้อหาและเพิ่มการบริโภค เนื่องจากราคาเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดระดับการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์

สภาพความเป็นจริงในพื้นที่

ความท้าทาย

มีการประมาณการว่าต้นทุนทางเศรษฐกิจจากการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในประเทศไทยอยู่ที่ 165,450.5 ล้านบาท หรือคิดเป็นร้อยละ 1.02 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) นอกจากนี้ ข้อผูกพันทางการค้ายังก่อให้เกิดข้อกังวลเกี่ยวกับอำนาจกำกับดูแลของประเทศไทยในการดำเนินมาตรการควบคุมยาสูบด้วย ซึ่งภาคประชาสังคมได้เตือนถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อชุมชนและธุรกิจขนาดเล็ก

ในด้านการค้าดิจิทัล ข้อกังวลไม่ได้อยู่ที่การค้าดิจิทัล แต่อยู่ที่ข้อผูกพันทางการค้าที่มีผลผูกพันนั้นอาจไปจำกัดความสามารถของประเทศไทยในปัจจุบันและอนาคตในการกำกับดูแลกิจกรรมดิจิทัลเพื่อคุ้มครองสิทธิมนุษยชนและประโยชน์สาธารณะหรือไม่ เมื่อเทคโนโลยี แพลตฟอร์ม และรูปแบบธุรกิจพัฒนาเปลี่ยนแปลงไป ประเทศไทยจำเป็นต้องคงพื้นที่เชิงนโยบายไว้อย่างเพียงพอ เพื่อพัฒนา คงไว้ และปรับปรุงกฎหมายและนโยบายที่เกี่ยวข้องกับความเสี่ยงทางดิจิทัลและความจำเป็นด้านกฎระเบียบที่เกิดขึ้นใหม่

ในด้านสิ่งแวดล้อมและการคุ้มครองผู้บริโภค ภาคประชาสังคมเรียกร้องให้ประเทศไทยรักษาอำนาจในการกำกับดูแลการนำเข้าสารเคมีทางการเกษตร สินค้ามือสอง และสินค้าที่ผลิตขึ้นใหม่จากวัสดุเดิม ขยะพลาสติก ขยะอิเล็กทรอนิกส์ และวัสดุที่ปนเปื้อนสารอันตราย อีกทั้งเรียกร้องให้กดดันสหภาพยุโรปให้ยุติการส่งออกสารกำจัดศัตรูพืชและสารเคมีอันตรายมายังประเทศไทย หากสารเหล่านั้นถูกห้ามใช้หรือเพิกถอนการอนุญาตภายในสหภาพยุโรป

และในด้านสิทธิแรงงาน กรอบความตกลงการค้าเสรียังไม่ได้กำหนดให้ต้องปฏิรูปพระราชบัญญัติแรงงานสัมพันธ์และพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงานของประเทศไทยให้สอดคล้องกับอนุสัญญาองค์การแรงงานระหว่างประเทศ (ILO) ฉบับที่ 87 และ 98 อีกทั้งยังไม่ได้จัดตั้งกลไกความรับผิดรับชอบในห่วงโซ่อุปทานสำหรับแรงงานและสุขภาพแรงงานที่ได้รับผลกระทบจากบริษัทของสหภาพยุโรปหรือห่วงโซ่อุปทานที่เชื่อมโยงกับบริษัทเหล่านั้น

กรณี ข้อเท็จจริง และข้อสังเกต

จึงควรประเมินผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อสาธารณสุขก่อนที่ประเทศไทยจะให้ข้อผูกพันในการลดหรือยกเลิกภาษีเครื่องดื่มแอลกอฮอล์อย่างมีนัยสำคัญ และในประการที่สอง ประเทศไทยต้องคงพื้นที่เชิงนโยบายไว้อย่างเพียงพอเพื่อกำหนดและยกระดับมาตรการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ภายในประเทศ รวมถึงการจัดเก็บภาษี ข้อกำหนดเกี่ยวกับฉลาก ข้อจำกัดด้านการโฆษณา การส่งเสริมการขายและการสนับสนุนกิจกรรม ตลอดจนมาตรการอื่น ๆ ที่มีหลักฐานเชิงประจักษ์รองรับและมีวัตถุประสงค์เพื่อลดการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์และอันตรายที่เกี่ยวข้อง

โดยข้อผูกพันทางการค้าไม่ควรก่อให้เกิดอุปสรรคที่ไม่จำเป็นต่อมาตรการเหล่านี้ หรือเปิดช่องให้มีการท้าทายกฎระเบียบด้านสาธารณสุขที่ชอบด้วยกฎหมายอย่างไม่ได้สัดส่วน ข้อยกเว้นและมาตรการคุ้มครองที่เหมาะสมควรรักษาความสามารถของประเทศไทยในการนำมาตรการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ที่เข้มงวดยิ่งขึ้นมาใช้เพื่อตอบสนองต่อความจำเป็นด้านสาธารณสุขที่เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้น จึงควรประเมินผลกระทบโดยรวมจากการเปิดเสรีด้านภาษีศุลกากรควบคู่กับข้อผูกพันด้านกฎระเบียบ โดยพิจารณาจากมุมมองด้านสิทธิมนุษยชนและสาธารณสุข แทนที่จะมองเครื่องดื่มแอลกอฮอล์เป็นเพียงสินค้าอีกชนิดหนึ่งที่อยู่ภายใต้ข้อผูกพันในการเปิดตลาด

ต้นทุนทางเศรษฐกิจจากการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในประเทศไทยเมื่อปี 2564: 165,450.5 ล้านบาท (ร้อยละ 1.02 ของ GDP)

องค์กรภาคประชาสังคมไทย 146 องค์กรอ้างอิงข้อมูลดังกล่าวในเดือนกันยายน 2569 เพื่อคัดค้านข้อผูกพันภายใต้ความตกลงการค้าเสรีที่อาจจำกัดพื้นที่เชิงนโยบายของประเทศไทยในการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ รวมถึงมาตรการเกี่ยวกับภาษีสรรพสามิต ข้อจำกัดด้านการตลาด และกฎเกณฑ์เกี่ยวกับเวลาและสถานที่จำหน่าย

ธีระ วัชรปราณี จากเครือข่ายงดเหล้า ได้เรียกร้องให้รัฐบาลรักษาความสามารถในการใช้มาตรการด้านภาษีและราคา การควบคุมการตลาดและการโฆษณา ฉลากคำเตือน การควบคุมเวลาและสถานที่จำหน่าย และมาตรการด้านสาธารณสุขอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเครื่องดื่มแอลกอฮอล์

การค้าดิจิทัลและพื้นที่เชิงนโยบายด้านกฎระเบียบในอนาคต

เทคโนโลยีดิจิทัล แพลตฟอร์ม และรูปแบบธุรกิจกำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ขณะที่ข้อผูกพันที่เจรจาภายใต้ความตกลงทางการค้าอาจยังคงมีผลผูกพันเป็นเวลาหลายปี ดังนั้น ประเทศไทยควรคงพื้นที่เชิงนโยบายไว้อย่างเพียงพอ เพื่อพัฒนา คงไว้และปรับปรุงกฎหมายและนโยบายเกี่ยวกับความเป็นส่วนตัว การคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล การคุ้มครองผู้บริโภค การแข่งขัน การจัดเก็บภาษี ความมั่นคงปลอดภัยทางไซเบอร์ ปัญญาประดิษฐ์ แพลตฟอร์มดิจิทัล และประเด็นดิจิทัลอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นใหม่

ประเทศไทยควรให้ความสำคัญเป็นพิเศษกับบทบัญญัติเกี่ยวกับการไหลเวียนข้อมูลข้ามพรมแดน การกำหนดให้จัดเก็บข้อมูลภายในประเทศ ชุดคำสั่งหรือรหัสต้นฉบับ (Source Code) ผลิตภัณฑ์ดิจิทัล และข้อจำกัดอื่น ๆ ต่อมาตรการกำกับดูแลภายในประเทศ รวมถึงการพิจารณาว่าข้อยกเว้นและมาตรการคุ้มครองที่ใช้บังคับนั้นเพียงพอที่จะรักษาความสามารถของประเทศไทยในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนและประโยชน์สาธารณะหรือไม่และควรประเมินข้อผูกพันด้านการค้าดิจิทัลไม่เพียงในแง่ประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่อาจเกิดขึ้น แต่ยังต้องพิจารณาผลกระทบระยะยาวต่อความเป็นส่วนตัว สิทธิของผู้บริโภค อิสระในการกำกับดูแล และความสามารถของประเทศไทยในการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและสังคมด้วย

นิสรา แก้วสุข จากสภาองค์กรของผู้บริโภคแห่งประเทศไทย (ด้านการค้าดิจิทัล) ได้เรียกร้องให้ประเทศไทยใช้ความระมัดระวังต่อข้อผูกพันเกี่ยวกับการไหลเวียนข้อมูลข้ามพรมแดนและการกำหนดให้จัดเก็บข้อมูลภายในประเทศ เนื่องจากมีความเสี่ยงที่จะจำกัดการออกกฎหมายในอนาคตเกี่ยวกับการคุ้มครองข้อมูล ความมั่นคงปลอดภัยทางไซเบอร์ การจัดเก็บภาษีดิจิทัล การกำกับดูแล ปัญญาประดิษฐ์ ความปลอดภัยของแพลตฟอร์ม และการคุ้มครองผู้บริโภค

ปรกชล อู่ทรัพย์ ผู้อำนวยการของ BioThai Foundation ได้เรียกร้องให้ประเทศไทยกดดันสหภาพยุโรปให้ยุติการส่งออกสารกำจัดศัตรูพืชและสารเคมีทางการเกษตรอันตรายที่ถูกห้าม เพิกถอน หรือไม่ได้รับอนุญาตให้ใช้ภายในสหภาพยุโรป และปฏิเสธข้อผูกพันที่จะทำให้การนำเข้าขยะพลาสติกและขยะอิเล็กทรอนิกส์ทำได้ง่ายขึ้น

สภาพความเป็นจริงในพื้นที่

ความท้าทาย | **กรณี ข้อเท็จจริง และข้อสังเกต**

จดหมายเปิดผนึกขององค์กรภาคประชาสังคม 20 องค์กร เดือนกันยายน–ตุลาคม ปี 2568: การปฏิรูปกฎหมายแรงงานเป็นเงื่อนไขของความตกลงการค้าเสรี:
จดหมายดังกล่าวเรียกร้องให้สหภาพยุโรปกำหนดให้มีการปฏิรูปพระราชบัญญัติแรงงานสัมพันธ์และพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงานของประเทศไทยอย่างครอบคลุม โดยปรึกษาหารือกับสหภาพแรงงาน และจัดตั้งกลไกความรับผิดรับชอบในห่วงโซ่อุปทานอย่างเป็นทางการ เพื่อให้แรงงานและสหภาพแรงงานที่ได้รับผลกระทบจากบริษัทของสหภาพยุโรปหรือห่วงโซ่อุปทานที่เชื่อมโยงกับสหภาพยุโรปสามารถแก้ไขปัญหาการละเมิดสิทธิได้

ความท้าทายที่ 5: กลไกระงับข้อพิพาทระหว่างนักลงทุนกับรัฐ (ISDS) และบทบัญญัติคุ้มครองการลงทุนยังคงคุ้มกันการกระทำละเมิดของภาคธุรกิจและจำกัดการเยียวยาสำหรับชุมชนที่ได้รับผลกระทบ

ความตกลงการค้าเสรีและสนธิสัญญาการลงทุนทวิภาคีที่ประเทศไทยเป็นภาคี รวมถึงความตกลงการค้าเสรีไทย–ออสเตรเลีย (TAFTA) และความตกลงอื่น ๆ มีข้อกำหนดเกี่ยวกับ ISDS ซึ่งเปิดโอกาสให้นักลงทุนเอกชนเป็นฝ่ายยื่นข้อพิพาทต่อรัฐเจ้าบ้านได้เพียงฝ่ายเดียว คณะอนุญาโตตุลาการภายใต้ ISDS มักใช้กฎหมายการลงทุนระหว่างประเทศเป็นพื้นฐานในการตัดสินอย่างจำกัด โดยไม่คำนึงถึงพันธกรณีของรัฐด้านสิ่งแวดล้อมและสิทธิมนุษยชน และในทางปฏิบัติอาจลงโทษรัฐที่ออกกฎระเบียบเพื่อประโยชน์สาธารณะ โดยความเสี่ยงที่ ISDS จะก่อให้เกิดผลยับยั้งการออกกฎหมายเพื่อประโยชน์สาธารณะเป็นปัญหาที่มีการบันทึกไว้อย่างชัดเจน

คดีอนุญาโตตุลาการ Kingsgate v. Thailand ภายใต้ TAFTA ซึ่งเริ่มขึ้นในช่วงปลายปี 2560 หลังจากประเทศไทยใช้มาตรา 44 ของรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวระงับการทำเหมืองทองคำทั่วประเทศในปี 2559 แต่ภายหลังได้มีการบันทึกผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพจากเหมืองทองคำชาตรีในจังหวัดพิจิตร เพชรบูรณ์ และพิษณุโลก ซึ่งถูกภาคประชาสังคมยกขึ้นเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่า ISDS อาจจำกัดความสามารถของรัฐไทยในการคุ้มครองสุขภาพและสิ่งแวดล้อมได้อย่างไร โดยเหมืองชาตรี ซึ่งดำเนินงานโดยบริษัทอัครา รีซอร์สเซส ซึ่งเป็นบริษัทย่อยของ Kingsgate กลับมาเปิดดำเนินการผลิตในปี 2566 ขณะที่คดีอนุญาโตตุลาการยังอยู่ระหว่างพิจารณา ซึ่งเดิมคาดว่าจะมีคำชี้ขาดขั้นสุดท้ายในวันที่ 15 พฤศจิกายน 2568 แต่มีการเลื่อนออกไปเพื่อเปิดโอกาสให้เจรจา ต่อมาในช่วงปลายเดือนพฤศจิกายน 2568 คู่กรณีได้ขอให้คณะอนุญาโตตุลาการยุติกระบวนการ และเมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2569 รัฐบาลไทยประกาศว่า Kingsgate ได้ถอนข้อเรียกร้องโดยไม่มีเงื่อนไข โดยประเทศไทยจะไม่จ่ายค่าชดเชย และคณะอนุญาโตตุลาการได้ยุติกระบวนการอย่างเป็นทางการแล้ว

เมื่อวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2569 ในกระบวนการพิจารณาคดีภายในประเทศที่แยกต่างหาก แผนกคดีสิ่งแวดล้อมของศาลแพ่งรัชดามีคำสั่งให้มีการเยียวยาต่อบริษัทอัครา หลังจากชาวบ้านจังหวัดพิจิตรต่อสู้ทางกฎหมายมาเป็นเวลานานนับทศวรรษ นับเป็นบรรทัดฐานสำคัญในชั้นศาลชั้นต้นเกี่ยวกับความรับผิดรับชอบของภาคธุรกิจภายใต้กฎหมายไทย ซึ่งแตกต่างจากผลของกระบวนการ ISDS

คดี Kingsgate v. Thailand (TAFTA) สิ้นสุดลงหลังผ่านไป 8 ปี โดยไม่มีคำชี้ขาด, 2568–2569
คำชี้ขาดสุดท้ายของคณะอนุญาโตตุลาการ ซึ่งเดิมกำหนดไว้ในวันที่ 15 พฤศจิกายน 2568 ถูกเลื่อนออกไปเป็นครั้งที่สองเพื่อเปิดโอกาสให้มีการเจรจา โดยในช่วงปลายเดือนพฤศจิกายน 2568 คู่กรณีขอให้ยุติกระบวนการ และเมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2569 รัฐบาลไทยประกาศว่า Kingsgate ถอนข้อเรียกร้องโดยไม่มีเงื่อนไข และไม่มีการจ่ายค่าชดเชย และคณะอนุญาโตตุลาการได้ยุติกระบวนการอย่างเป็นทางการแล้ว อย่างไรก็ดี เหมืองทองคำชาตรีซึ่งรัฐบาลไทยสั่งระงับในปี 2559 ด้วยเหตุผลด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ ได้กลับมาเปิดดำเนินการใน 2566 ขณะที่คดีอนุญาโตตุลาการยังดำเนินอยู่

คดี Kingsgate v. Thailand, PCA Case No. 2017-36/AA684:
ศาลอนุญาโตตุลาการอยู่ภายใต้การบริหารจัดการของศาลอนุญาโตตุลาการถาวร (Permanent Court of Arbitration) ข้อพิพาทเกิดจากการที่รัฐบาลไทยระงับการทำเหมืองทองคำในปี 2559 โดยใช้อำนาจตามมาตรา 44 และภายหลังมีการบันทึกกรณีสารไซยาไนด์รั่วไหลจากสถานที่จัดเก็บกากแร่ โดยมีข้อร้องเรียนจากประชาชนในพื้นที่เกี่ยวกับผลกระทบต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม

24 มีนาคม 2569: ศาลแพ่งรัชดามีคำสั่งให้เยียวยาต่อบริษัทอัครา:
ในกระบวนการพิจารณาคดีภายในประเทศที่แยกต่างหาก แผนกคดีสิ่งแวดล้อมของศาลแพ่งรัชดามีคำสั่งให้เยียวยาต่อบริษัทอัครา รีซอร์สเซส หลังจากชาวบ้านจังหวัดพิจิตรต่อสู้ทางกฎหมายมาเป็นเวลานานนับทศวรรษ โดยศาลยอมรับถึงความทุกข์ทรมานของชาวบ้านจากผลกระทบของเหมือง และบริษัทอัครายังได้ยื่นฟ้องหมิ่นประมาทชาวบ้าน นักวิชาการ และนักปกป้องสิทธิมนุษยชนที่ออกมาพูดถึงผลกระทบของเหมืองมากกว่า 40 คดี

คำบอกเล่าจาก Panthip Changkanak เกษตรกรผู้ปลูกมะม่วงในจังหวัดพิจิตร เธอได้เล่าว่า

“การเกิดขึ้นของโครงการเหมืองแร่ ทำให้ผู้หญิงไม่มีโอกาสที่จะพูด เพราะบริษัทต่าง ๆ ใส่ใจเพียงแต่ประโยชน์ของตัวเองและปกปิดผลเสียที่เกิดขึ้น”

(มูลนิธิมานุษยะ, เมษายน 2569)

ความท้าทายที่ 6: ความตกลงการค้าทวิภาคี ระดับภูมิภาค และความตกลงการค้าต่างตอบแทน เสี่ยงที่จะตอกย้ำความไม่เท่าเทียมกันของอำนาจต่อรองและจำกัดพื้นที่เชิงนโยบายของประเทศไทยเกินกว่าพันธกรณีพหุภาคี

การใช้ความตกลงการค้าทวิภาคี ระดับภูมิภาค และความตกลงการค้าต่างตอบแทนเพิ่มมากขึ้นเพื่อกำหนดกฎเกณฑ์ที่เกินกว่าพันธกรณีพหุภาคีที่มีอยู่ ก่อให้เกิดข้อกังวลด้านสิทธิมนุษยชนในวงกว้าง โดยเฉพาะเมื่อความแตกต่างด้านอำนาจทางเศรษฐกิจและอำนาจต่อรองอาจจำกัดพื้นที่เชิงนโยบายของประเทศไทย .

อำนาจต่อรองร่วมในการเจรจาพหุภาคี:
การเจรจาการค้าพหุภาคีเป็นเวทีที่ประเทศต่าง ๆ สามารถร่วมกันพัฒนากฎเกณฑ์ที่ใช้ร่วมกัน แม้จะยังมีความไม่สมดุลด้านอำนาจในการเจรจาพหุภาคี แต่ประเทศกำลังพัฒนามีโอกาสมากขึ้นในการประสานจุดยืน จัดตั้งแนวร่วมในการเจรจา และร่วมกันปกป้องผลประโยชน์ที่มีร่วมกัน

เอกสารสรุปข้อเท็จจริง UPR ฉบับนี้จัดทำโดย **มูลนิธิมนุษยะ, กลุ่มคนงานหญิงเพื่อความยุติธรรม, สหภาพแรงงานวายเอ็มพีผลิตภัณฑ์โลหะแห่งประเทศไทย, สหพันธ์คนงานข้ามชาติ (MWF), มูลนิธิเพื่อการพัฒนาแรงงานและอาชีพ (HomeNet Thailand), มูลนิธิเพื่อสิทธิความหลากหลาย (FAIR), เครือข่ายเพื่อสิทธิแรงงานข้ามชาติ, เครือข่ายองค์กรด้านประชากรข้ามชาติ (MWG), ภาคีเครือข่ายภาคประชาสังคมไทยเพื่อกระบวนการ UPR และกลไกสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติ**

สภาพความเป็นจริงในพื้นที่

ความท้าทาย | **กรณี ข้อเท็จจริง และข้อสังเกต**

ความไม่สมดุลด้านอำนาจที่มากขึ้นในการเจรจาทวิภาคี

การเจรจาทวิภาคีอาจมีความไม่สมดุลด้านอำนาจทางเศรษฐกิจและอำนาจต่อรองที่ชัดเจนยิ่งกว่า โดยเฉพาะเมื่อประเทศกำลังพัฒนารายหนึ่งเจรจากับประเทศที่มีเศรษฐกิจขนาดใหญ่กว่ามาก ความไม่สมดุลนี้อาจมีนัยสำคัญเป็นพิเศษเมื่อมีการใช้ความตกลงทวิภาคีเพื่อเรียกร้องข้อผูกพันที่เกินกว่ามาตรฐานที่ตกลงกันไว้แล้วในระดับพหุภาคี

ผลกระทบข้ามภาคส่วนและระยะยาวต่อพื้นที่เชิงนโยบาย

ข้อกังวลนี้เกี่ยวข้องกับประเด็นต่าง ๆ รวมถึงทรัพย์สินทางปัญญา การเข้าถึงยา การจัดซื้อจัดจ้างภาครัฐ กฎระเบียบด้านเภสัชกรรม เกษตรกรรม และการค้าดิจิทัล ข้อผูกพันที่ยอมรับผ่านความตกลงทวิภาคีอาจจำกัดพื้นที่เชิงนโยบายภายในประเทศเป็นเวลาหลายปี และอาจยากต่อการยกเลิกหรือแก้ไขในภายหลัง

โดยความอ่อนแอลงหรือภาวะชะงักงันของกระบวนการเจรจาพหุภาคีไม่ควรถูกใช้เป็นเหตุผลเพื่อย้ายการกำหนดกฎเกณฑ์ระหว่างประเทศไปสู่การเจรจาทวิภาคี ซึ่งอาจมีความแตกต่างด้านอำนาจต่อรองชัดเจนยิ่งกว่า และประเด็นนี้คือการตอกย้ำความสำคัญของระบบการค้าพหุภาคีที่เป็นธรรม โปร่งใส ครอบคลุม และมุ่งเน้นการพัฒนา โดยรักษาสิทธิ ความยืดหยุ่น และมาตรการคุ้มครองที่มีอยู่ภายใต้ความตกลงระหว่างประเทศในปัจจุบัน ดังนั้น ความรับผิดชอบไม่ควรตกอยู่กับประเทศไทยเพียงฝ่ายเดียว คู่ค้าต่าง ๆ โดยเฉพาะประเทศที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจและอำนาจต่อรองสูงกว่าควรงดเว้นการเรียกร้องข้อผูกพันที่เกินกว่าพันธกรณีระหว่างประเทศที่มีอยู่ หากข้อผูกพันเหล่านั้นอาจลิดรอนสิทธิมนุษยชนหรือจำกัดพื้นที่เชิงนโยบายเพื่อประโยชน์สาธารณะ ขณะเดียวกัน ประเทศไทยเองก็ไม่ควรยอมรับข้อผูกพันในลักษณะดังกล่าวด้วยเช่นกัน

ผู้เชี่ยวชาญของสหประชาชาติกล่าวถึงผู้ที่ควรได้รับประโยชน์จากความตกลงทางการค้าเมื่อกันยายน 2569: โดยอ้างถึงรายงานของผู้รายงานพิเศษว่าด้วยสิทธิในการพัฒนาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนา (A/HRC/63/32 ย่อหน้า 68) ซึ่งผู้เชี่ยวชาญของสหประชาชาติย้ำว่า การเจรจาการค้าควร “เปิดโอกาสให้ผู้ได้รับประโยชน์ที่แท้จริงจากความตกลงเหล่านี้ ซึ่งได้แก่ประชาชนและชุมชน มีส่วนร่วม ไม่ใช่เพียงนักลงทุนเท่านั้น”

ข้อเสนอแนะต่อรัฐบาลไทย

1. ความท้าทายที่ 1: การรับรองความโปร่งใส การมีส่วนร่วมของประชาชน และการประเมินผล กระทบด้านสิทธิมนุษยชนของความตกลงการค้าเสรีที่มีผลผูกพัน

1.1 เพื่อความสอดคล้องกับหลักประกันตามมาตรา 41 และมาตรา 59 ของรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560 และโดยอาศัยแนวทางจากมาตรา 190 ของรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 ให้ตรากฎหมายและออกคำสั่งคณะรัฐมนตรีเพื่อกำหนดให้เปิดเผยร่างข้อความการเจรจา จุดยืนในการเจรจา และข้อเสนอที่ประเทศไทยยอมรับในการเจรจาความตกลงการค้าเสรีและความตกลงด้านการลงทุนทุกฉบับต่อรัฐสภาและชุมชนที่ได้รับผลกระทบก่อนลงนาม

1.2 สร้างข้อบังคับที่มีผลผูกพันให้ต้องจัดทำการประเมินผลกระทบด้านสิทธิมนุษยชน ความเท่าเทียมทางเพศ สิ่งแวดล้อม และสุขภาพล่วงหน้าสำหรับความตกลงการค้าเสรีและความตกลงด้านการลงทุนทุกฉบับ โดยต้องดำเนินการปรึกษาหารือกับเกษตรกร ผู้ป่วย แรงงาน ผู้หญิง ชนเผ่าพื้นเมือง บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ (LGBTIQ+) แรงงานข้ามชาติ และกลุ่มผู้บริโภค และเผยแพร่ผลการประเมินก่อนสรุปการเจรจา การประเมินดังกล่าวควรครอบคลุมผลกระทบสะสมและผลกระทบระยะยาวของข้อผูกพันด้านการค้าและการลงทุนด้วย ไม่ว่าข้อผูกพันเหล่านั้นจะจัดทำขึ้นผ่านความตกลงหรือรูปแบบใดก็ตาม

1.3 จัดตั้งกลไกถาวรภายใต้รัฐสภาเพื่อกำกับดูแลความตกลงการค้าเสรี โดยกำหนดให้มีการรายงานทุกไตรมาสในช่วงที่มีการเจรจา พร้อมกำหนดขั้นตอนที่ชัดเจนสำหรับการรับฟังคำให้การจากภาคประชาสังคมและการตรวจสอบบทบัญญัติแต่ละบทก่อนลงนาม

สำหรับข้อมูล หลักฐาน และสถิติเพิ่มเติม โปรดดูรายการอ้างอิง และ/หรือติดต่อ:
เฉลิมศักดิ์ กิตติตระกูล, กลุ่มศึกษาข้อตกลงเขตการค้าเสรีภาคประชาชน (FTA Watch). อีเมล: jockey.a2m@gmail.com

ข้อเสนอแนะต่อรัฐบาลไทย

1.4 เพื่อตอบสนองต่อคำร้องขององค์กรภาคประชาสังคม 146 องค์กรเมื่อเดือนกันยายน 2569 ให้หน่วยงานที่รับผิดชอบชี้แจงจุดยืนของประเทศไทยต่อสาธารณะเกี่ยวกับ UPOV 1991, TRIPS-plus, การค้าดิจิทัล การควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ สารเคมีทางการเกษตร ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตขึ้นใหม่จากวัสดุเดิม ขยะพลาสติก และขยะอิเล็กทรอนิกส์ ภายใต้ความตกลงการค้าเสรีไทย–สหภาพยุโรป ก่อนลงนามความตกลงใด ๆ

1.5 ไม่ถือว่าการสรุปหรือการลงนามความตกลงการค้าเสรีไทย–สหภาพยุโรป ไทย–เกาหลีใต้ อาเซียน–แคนาดา หรือความตกลงการค้าต่างตอบแทนระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา (ART) ภายในปี 2569 เป็นเป้าหมายในตัวเอง โดยก่อนสรุปการเจรจาหรือลงนามความตกลงใด ๆ ให้เผยแพร่ร่างข้อความล่วงหน้าโดยต้องมีเวลาเพียงพอสำหรับการตรวจสอบอย่างมีความหมายโดยรัฐสภา การมีส่วนร่วมของประชาชน และการประเมินผลกระทบระยะยาวอย่างเป็นอิสระต่อสิทธิมนุษยชน สุขภาพ ความเท่าเทียมทางเพศ สิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจ ข้อผูกพันที่ยอมรับภายใต้แรงกดดันด้านเวลา ต้องไม่สร้างขีดจำกัดด้านความสามารถของประเทศไทยในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนและกำกับดูแลเพื่อประโยชน์สาธารณะ

1.6 รับรองความโปร่งใส การตรวจสอบอย่างมีความหมายโดยรัฐสภา การมีส่วนร่วมของประชาชน และการประเมินผลกระทบด้านสิทธิมนุษยชน สุขภาพ สังคม และเศรษฐกิจอย่างเป็นอิสระตลอดกระบวนการเจรจา ART ระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา และควรเปิดเผยกรอบอำนาจการเจรจา ข้อผูกพันที่เสนอ และร่างข้อความการเจรจาตั้งแต่เนิ่น ๆ เพื่อให้รัฐสภา ชุมชนที่ได้รับผลกระทบ และภาคประชาสังคมสามารถตรวจสอบและมีอิทธิพลต่อเนื้อหาได้ก่อนสรุปการเจรจาหรือลงนามความตกลง

2. ความท้าทายที่ 2: การคุ้มครองสิทธิของเกษตรกร อธิปไตยทางอาหาร และความหลากหลายทางชีวภาพ รวมถึงสิทธิของผู้หญิงในชนบทและผู้หญิงพื้นเมือง

2.1 ปฏิเสธข้อผูกพันใด ๆ ภายใต้ความตกลงการค้าเสรีไทย–สหภาพยุโรปหรือการเจรจาอื่น ๆ ที่กำหนดให้ประเทศไทยต้องเข้าเป็นภาคี UPOV 1991 หรือแก้ไขพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 หรือกฎหมายภายในประเทศอื่นใดให้สอดคล้องกับ UPOV 1991 หรือให้เกิดผลในทางปฏิบัติที่เทียบเท่ากัน และเรียกร้องให้ลบการอ้างอิงถึง UPOV 1991 ออกจากความตกลงการค้าเสรีไทย–สหภาพยุโรป ตามข้อเรียกร้องของผู้เชี่ยวชาญพิเศษของสหประชาชาติเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2569 (OL THA 6/2026; OL OTH 81/2026)

2.2 รักษาและเพิ่มงบประมาณเพื่อคุ้มครองเกษตรกรไทยจากการแข่งขันที่ไม่เป็นธรรมจากต่างประเทศ และรักษาสมดุลของพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชระหว่างสิทธิของผู้ปรับปรุงพันธุ์พืชกับสิทธิของเกษตรกร ชุมชนท้องถิ่น และชนเผ่าพื้นเมืองที่เกี่ยวข้องกับพันธุ์พืชพื้นเมืองและทรัพยากรพันธุกรรม รวมถึงข้อกำหนดเรื่องการเปิดเผยแหล่งที่มา ความยินยอมโดยได้รับข้อมูลครบถ้วนล่วงหน้า และการแบ่งปันผลประโยชน์ตามกฎหมาย

2.3 รับรองการมีส่วนร่วมอย่างมีความหมายของเกษตรกร ชุมชนชนบท และชนเผ่าพื้นเมือง รวมถึงผู้หญิงพื้นเมือง ผู้หญิงชาติพันธุ์ ผู้หญิงอีสาน และผู้หญิงมุสลิมมลายู ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ ในการจัดทำและเจรจาบทบัญญัติความตกลงการค้าเสรีที่ส่งผลต่อเมล็ดพันธุ์ พืช ทรัพยากรชีวภาพ หรือเกษตรกรรม โดยต้องปรึกษาหารือและร่วมมือโดยสุจริตใจกับกลุ่มเหล่านี้ก่อนที่ประเทศไทยจะยอมรับข้อผูกพันระหว่างประเทศที่ส่งผลต่อสิทธิของพวกเขา

2.4 ปฏิบัติตามพันธกรณีของประเทศไทยภายใต้อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ให้สัตยาบันสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ซึ่งประเทศไทยได้ลงนามแล้วแต่ยังไม่ได้ให้สัตยาบัน รักษาพื้นที่เชิงนโยบายอธิปไตยของประเทศไทยภายใต้ความตกลง TRIPS เพื่อคงระบบคุ้มครองพันธุ์พืชเฉพาะของตนเอง (sui generis) และปฏิเสธบทบัญญัติที่กำหนดให้ประเทศไทยต้องให้สิทธิบัตรแก่พืช สัตว์ หรือกระบวนการทางชีววิทยาโดยพื้นฐาน ซึ่งข้อ 27.3(b) ของความตกลง TRIPS อนุญาตให้สมาชิกองค์การการค้าโลกยกเว้นจากการให้สิทธิบัตรได้ หรือบทบัญญัติที่บั่นทอนมาตรการคุ้มครองทรัพยากรพันธุกรรม ความยินยอมโดยได้รับข้อมูลครบถ้วนล่วงหน้า และการแบ่งปันผลประโยชน์

2.5 ใช้มาตรการเฉพาะเพื่อแก้ไขผลกระทบด้านความไม่เท่าเทียมทางเพศที่เกิดจากการทำให้เมล็ดพันธุ์และทรัพยากรพันธุกรรมกลายเป็นสินค้า โดยเฉพาะต่อผู้หญิงในชนบทและผู้หญิงพื้นเมือง รวมถึงการคุ้มครองจากการย้ายถิ่นฐานด้วยความจำเป็น หนี้สินของเกษตรกร และความเสี่ยงในการฆ่าตัวตาย ซึ่งมีการบันทึกไว้ในเอกสารทั้งของไทยและระหว่างประเทศ

สำหรับข้อมูล หลักฐาน และสถิติเพิ่มเติม โปรดดูรายการอ้างอิง และ/หรือติดต่อ:
เฉลิมศักดิ์ กิตติตระกูล, กลุ่มศึกษาข้อตกลงเขตการค้าเสรีภาคประชาชน (FTA Watch). อีเมล: jockey.a2m@gmail.com

ข้อเสนอแนะต่อรัฐบาลไทย

3. ความท้าทายที่ 3: การคุ้มครองสิทธิด้านสุขภาพ การเข้าถึงยาที่ราคาไม่แพง และความมั่นคงทางยา

3.1 ปฏิเสธการยอมรับบทบัญญัติ TRIPS-plus ในความตกลงการค้าเสรีไทย–สหภาพยุโรปหรือการเจรจาอื่นใด รวมถึงการขยายอายุสิทธิบัตรเกินกว่า 20 ปีตามที่ความตกลง TRIPS ขององค์การการค้าโลกกำหนด การผูกขาดข้อมูล การผูกขาดตลาด การเชื่อมโยงสิทธิบัตรกับการขึ้นทะเบียนยา และการขยายขอบเขตการให้สิทธิบัตรแก่พืช สัตว์ และกระบวนการทางชีววิทยา

3.2 รับรองอย่างชัดเจนถึงสิทธิอย่างเต็มที่ของประเทศไทยในการใช้ความยืดหยุ่นทุกประการภายใต้ความตกลง TRIPS ขององค์การการค้าโลกและปฏิญญาโดฮาว่าด้วยความตกลง TRIPS และสาธารณสุข รวมถึงแต่ไม่จำกัดเพียง การอนุญาตให้ใช้สิทธิโดยบังคับและการใช้สิทธิโดยรัฐ มาตรฐานการพิจารณาสิทธิบัตรที่เหมาะสม การคัดค้านคำขอสิทธิบัตรก่อนการอนุมัติ ข้อยกเว้นสำหรับการตรวจสอบตามกฎระเบียบหรือข้อยกเว้น Bolar และมาตรการอื่น ๆ ที่สอดคล้องกับ TRIPS ซึ่งสนับสนุนการแข่งขันจากยาสามัญและการเข้าถึงยาราคาไม่แพง โดยไม่มีข้อจำกัดหรือข้อกำหนดด้านขั้นตอนเพิ่มเติมจากความตกลงทางการค้า

3.3 เผยแพร่ต่อสาธารณะและดำเนินการตามผลการศึกษาปี 2568 ของสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ และเครือข่ายนักวิชาการไทย ซึ่งคาดการณ์ว่าข้อเสนอด้านทรัพย์สินทางปัญญาของสหภาพยุโรปจะทำให้การเข้าสู่ตลาดของยาสามัญล่าช้า 2–11 ปี และเพิ่มค่าใช้จ่ายด้านยาของประเทศไทยประมาณ 130,000 ล้านบาทในระยะเวลา 10 ปี 770,000 ล้านบาทในระยะเวลา 20 ปี และ 3.7 ล้านล้านบาทในระยะเวลา 30 ปี

3.4 คุ้มครองระบบประกันสุขภาพภาครัฐทั้งสามระบบของประเทศไทย ได้แก่ ระบบหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า หรือระบบ 30 บาท ระบบประกันสังคม และระบบสวัสดิการรักษาพยาบาลข้าราชการ จากแรงกดดันด้านต้นทุนที่เกิดจากทรัพย์สินทางปัญญา รวมถึงจัดทำรายงานต่อรัฐสภาอย่างเปิดเผยเกี่ยวกับผลกระทบทางการคลังที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากความตกลงการค้าเสรีแต่ละฉบับต่อระบบประกันสุขภาพแต่ละระบบก่อนลงนาม

3.5 รับรองว่าความตกลงด้านการค้าและการลงทุนจะไม่ก่อให้เกิดหรือขยายการผูกขาดผลิตภัณฑ์ยาเกินกว่าพันธกรณีระหว่างประเทศที่ประเทศไทยมีอยู่ หากการดำเนินการดังกล่าวจะทำให้การแข่งขันจากยาสามัญล่าช้า เพิ่มราคายา จำกัดการเข้าถึงยาจำเป็นอย่างเท่าเทียมและทันท่วงที หรือสร้างขีดจำกัดทางความสามารถของประเทศไทยในการทำให้สิทธิด้านสุขภาพเกิดขึ้นจริง

3.6 ไม่ยอมรับข้อผูกพันด้านทรัพย์สินทางปัญญาของยาที่เกินกว่าความตกลง TRIPS หรือข้อผูกพันอื่น ๆ ภายใต้ ART ซึ่งอาจทำให้การแข่งขันจากยาสามัญล่าช้า จำกัดการเข้าถึงยาราคาไม่แพง จำกัดการใช้ความยืดหยุ่นภายใต้ TRIPS หรือบั่นทอนความสามารถของประเทศไทยในการคุ้มครองสาธารณสุข ข้อผูกพันด้านกฎระเบียบเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ยาต้องคงไว้ซึ่งอำนาจอิสระของสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยาไทยในการกำหนดข้อกำหนดที่จำเป็นเพื่อรับรองคุณภาพ ความปลอดภัย และประสิทธิผลของยาและผลิตภัณฑ์ทางการแพทย์

3.7 ก่อนการยอมรับข้อผูกพันด้านทรัพย์สินทางปัญญาแบบ TRIPS-plus ผ่านความตกลงการค้าเสรี ART หรือข้อตกลงการค้าทวิภาคีอื่น ๆ ประเทศไทยควรประเมินผลกระทบภายใต้หลัก MFN ของความตกลง TRIPS ขององค์การการค้าโลก รวมถึงพิจารณาว่าข้อได้เปรียบเพิ่มเติมด้านทรัพย์สินทางปัญญาที่อาจต้องขยายไปถึงคนชาติของสมาชิกองค์การการค้าโลกอื่นหรือไม่ และประเมินผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อการแข่งขันจากยาสามัญ การเข้าถึงยาราคาไม่แพง ค่าใช้จ่ายด้านสาธารณสุข และสิทธิด้านสุขภาพ

3.8 รับรองว่าข้อผูกพันเกี่ยวกับการจัดซื้อจัดจ้างภาครัฐและกฎเกณฑ์ทางการค้าอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องจะรักษาความสามารถของประเทศไทยในการคุ้มครองสาธารณสุขและความมั่นคงทางยา รวมถึงการจัดหายาและสินค้าจำเป็นในราคาที่เข้าถึงได้ การส่งเสริมการแข่งขันจากยาสามัญ การกระจายแหล่งจัดหา การเสริมสร้างศักยภาพการผลิตยาและการผลิตสินค้าอื่นภายในประเทศ การสนับสนุนวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม การรับมือกับการขาดแคลนยา การหยุดชะงักของห่วงโซ่อุปทานและภาวะฉุกเฉินด้านสาธารณสุข ตลอดจนการส่งเสริมการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน

3.9 รับรองว่าบทบัญญัติว่าด้วยการบังคับใช้สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาภายใต้ความตกลงการค้าเสรีและความตกลงทางการค้าอื่น ๆ จะไม่เกินไปกว่าพันธกรณีระหว่างประเทศของประเทศไทยในลักษณะที่ขัดขวางการค้าที่ชอบด้วยกฎหมาย การแข่งขัน สิทธิมนุษยชน การเข้าถึงยาราคาไม่แพง หรือวัตถุประสงค์อื่น ๆ เพื่อประโยชน์สาธารณะ มาตรการบังคับใช้ต้องได้สัดส่วนอยู่ภายใต้กระบวนการอันเป็นธรรมและมาตรการคุ้มครองเพื่อป้องกันการใช้สิทธิโดยมิชอบ และต้องรักษาดุลพินิจของศาลไว้อย่างเพียงพอเพื่อพิจารณาประเด็นสิทธิมนุษยชนและประโยชน์สาธารณะ

สำหรับข้อมูล หลักฐาน และสถิติเพิ่มเติม โปรดดูรายการอ้างอิง และ/หรือติดต่อ:
เฉลิมศักดิ์ กิตติตระกูล, กลุ่มศึกษาข้อตกลงเขตการค้าเสรีภาคประชาชน (FTA Watch). อีเมล: jockey.a2m@gmail.com

ข้อเสนอแนะต่อรัฐบาลไทย

3.10	รับรองว่ามาตรการบังคับใช้บริเวณชายแดนจะไม่ส่งผลให้มีการกักหรือยึดยาสามัญที่ชอบด้วยกฎหมายหรือสินค้าอื่นที่มีการซื้อขายโดยชอบด้วยกฎหมายอย่างไม่เหมาะสม รวมถึงสินค้าที่อยู่ระหว่างการขนส่ง และให้กฎเกณฑ์ทางการค้าแยกแยะอย่างชัดเจนระหว่างสินค้าปลอมหรือสินค้าที่ถูกปลอมแปลงกับสินค้าที่ชอบด้วยกฎหมายซึ่งเกี่ยวข้องกับข้อพิพาทด้านทรัพย์สินทางปัญญา

4. ความท้าทายที่ 4: การรักษาพื้นที่เชิงนโยบายด้านกฎระเบียบเพื่อคุ้มครองสาธารณสุข สิทธิดิจิทัล สิ่งแวดล้อม ผู้บริโภค และสิทธิแรงงาน

4.1	รับรองว่าข้อผูกพันทางการค้าจะรักษาความสามารถของประเทศไทยในการกำหนด คงไว้ และยกระดับมาตรการที่มีประสิทธิผลเพื่อป้องกันและลดอันตรายจากเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ รวมถึงการจัดเก็บภาษี ข้อกำหนดเกี่ยวกับฉลาก ข้อจำกัดด้านการโฆษณา การส่งเสริมการขายและการสนับสนุนกิจกรรม ตลอดจนมาตรการด้านสาธารณสุขอื่น ๆ ที่มีหลักฐานเชิงประจักษ์รองรับ ควรประเมินผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการลดภาษีศุลกากรต่อราคาเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ความสามารถในการซื้อหา การบริโภค และอันตรายต่อสุขภาพและสังคมที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นอิสระ ก่อนกำหนดข้อผูกพันเพิ่มเติมเพื่อเปิดเสรีด้านภาษีศุลกากร
4.2	รักษาอำนาจกำกับดูแลของประเทศไทยในการดำเนินมาตรการควบคุมยาสูบ รวมถึงมาตรการด้านภาษีและราคา การควบคุมการตลาดและการโฆษณา ฉลากคำเตือน และมาตรการด้านสาธารณสุขอื่น ๆ พร้อมปฏิเสธข้อผูกพันทางการค้าที่จะจำกัดอำนาจดังกล่าว
4.3	รับรองว่าข้อผูกพันด้านการค้าดิจิทัลจะรักษาความสามารถของประเทศไทยในการกำหนด คงไว้ และยกระดับมาตรการที่จำเป็นต่อการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนและประโยชน์สาธารณะ รวมถึงมาตรการเกี่ยวกับความเป็นส่วนตัวและข้อมูลส่วนบุคคล การคุ้มครองผู้บริโภค การแข่งขัน การจัดเก็บภาษี ความมั่นคงปลอดภัยทางไซเบอร์ ปัญญาประดิษฐ์ แพลตฟอร์มดิจิทัล และเทคโนโลยีที่เกิดขึ้นใหม่ โดยประเทศไทยควรหลีกเลี่ยงข้อผูกพันที่จำกัดความสามารถในการตอบสนองต่อพัฒนาการทางเทคโนโลยีในอนาคตและข้อกังวลด้านประโยชน์สาธารณะที่เกิดขึ้นใหม่อย่างเกินควร
4.4	รักษาอำนาจกำกับดูแลอย่างเต็มที่ในการกำหนดมาตรฐาน ตรวจสอบ ออกใบอนุญาต หรือห้ามนำเข้าสารเคมีทางการเกษตร สินค้ามือสองและสินค้าที่ผลิตขึ้นใหม่จากวัสดุเดิม ขยะพลาสติก ขยะอิเล็กทรอนิกส์ และวัสดุที่ปนเปื้อนสารอันตราย และเรียกร้องให้คู่ภาคีความตกลงการค้าเสรีมีข้อผูกพันต่างตอบแทนที่จะไม่ส่งออกสารกำจัดศัตรูพืชและสารเคมีอันตรายมายังประเทศไทย หากสารเหล่านั้นถูกห้ามหรือเพิกถอนการอนุญาตในเขตอำนาจของตน
4.5	ปฏิรูปพระราชบัญญัติแรงงานสัมพันธ์ พ.ศ. 2518 และพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 โดยปรึกษาหารือกับสหภาพแรงงานและกลุ่มแรงงาน ให้สอดคล้องกับอนุสัญญา ILO ฉบับที่ 87, 98, 189 และ 190 รวมถึงหลักการชี้แนะของสหประชาชาติว่าด้วยธุรกิจกับสิทธิมนุษยชน และบูรณาการกลไกความรับผิดรับชอบในห่วงโซ่อุปทานอย่างเป็นทางการไว้ในความตกลงการค้าเสรี เพื่อให้แรงงานและสหภาพแรงงานสามารถแก้ไขการละเมิดสิทธิที่เกี่ยวข้องกับบริษัทต่างชาติและห่วงโซ่อุปทานได้
4.6	รับรองว่าผู้หญิง บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ (LGBTIQ+) แรงงานข้ามชาติ ชุมชนชนเผ่าพื้นเมือง และชุมชนชนบท จะได้รับการปรึกษาหารืออย่างมีความหมายเกี่ยวกับข้อบทต่าง ๆ ของความตกลงการค้าเสรีที่ส่งผลต่อสาธารณสุข สิ่งแวดล้อม แรงงาน สิทธิดิจิทัล และการคุ้มครองผู้บริโภค และรับรองว่าบทบัญญัติเหล่านั้นจะไม่ลิดรอนความเท่าเทียมทางเพศ การไม่เลือกปฏิบัติ หรือสิทธิของกลุ่มชายขอบ

5. ความท้าทายที่ 5: การจำกัด ISDS และรับรองการเยียวยาสำหรับชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากกิจกรรมการลงทุน

5.1	ไม่บรรจุบทบัญญัติ ISDS ไว้ในความตกลงการค้าเสรีไทย–สหภาพยุโรปหรือความตกลงการค้าเสรีและความตกลงด้านการลงทุนฉบับใหม่ในอนาคต หากจำเป็นต้องมีกลไกระงับข้อพิพาทระหว่างนักลงทุนกับรัฐ ให้ใช้กระบวนการระงับข้อพิพาทระหว่างรัฐ หรือศาลการลงทุนพหุภาคีถาวร โดยอยู่ภายใต้พันธกรณีด้านสิทธิมนุษยชนและสิ่งแวดล้อม

สำหรับข้อมูล หลักฐาน และสถิติเพิ่มเติม โปรดดูรายการอ้างอิง และ/หรือติดต่อ:
เฉลิมศักดิ์ กิตติตระกูล, กลุ่มศึกษาข้อตกลงเขตการค้าเสรีภาคประชาชน (FTA Watch). อีเมล: jockey.a2m@gmail.com

ข้อเสนอแนะต่อรัฐบาลไทย

5.2	ลงนาม ให้สัตยาบัน และดำเนินการตามอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยความโปร่งใสในการอนุญาโตตุลาการระหว่างนักลงทุนกับรัฐตามสนธิสัญญา (อนุสัญญามอริเชียส) เพื่อเปิดให้กระบวนการ ISDS ที่มีอยู่ รวมถึงกระบวนการภายใต้ TAFTA อยู่ภายใต้การตรวจสอบของสาธารณะ
5.3	ทบทวนและให้ยุติหรือเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาการลงทุนทวิภาคีและบทการลงทุนในความตกลงการค้าเสรีที่มีอยู่หากเป็นไปได้ ซึ่งมีข้อกำหนด ISDS ที่กว้างขวาง รวมถึง TAFTA เพื่อรับรองว่าพันธกรณีของรัฐด้านสิทธิมนุษยชน สิ่งแวดล้อม ชนเผ่าพื้นเมือง และสาธารณสุข จะได้รับความสำคัญเหนือการคุ้มครองนักลงทุน
5.4	นำบทเรียนเชิงปฏิบัติจากคดี Kingsgate v. Thailand (PCA 2017-36) และคำพิพากษาของศาลแพ่งรัชดาเมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2569 ซึ่งมีคำสั่งต่อบริษัทอัครา มาใช้เพื่อเสริมสร้างช่องทางการดำเนินคดีภายในประเทศสำหรับการสร้างความรับผิดรับชอบของภาคธุรกิจต่อความเสียหายด้านสิ่งแวดล้อมและสิทธิมนุษยชน และรับรองว่าการเปิดเหมืองหรือการดำเนินโครงการสกัดทรัพยากรต่อไปในระหว่างกระบวนการอนุญาโตตุลาการจะไม่กลายเป็นการยุติข้อพิพาทโดยพฤตินัย
5.5	เจรจาเพื่อให้มีการเยียวยาที่มีประสิทธิผลแก่บุคคลและชุมชนที่ได้รับความเสียหายจากการลงทุนภายใต้ความตกลงการค้าเสรี และสร้างมาตรการคุ้มครองนักปกป้องสิทธิมนุษยชนจากการฟ้องปิดปาก (anti-SLAPP) ที่สอดคล้องกับร่างกฎหมายเพื่อป้องกันการฟ้องปิดปาก และกำหนดให้นักลงทุนทุกรายที่ได้รับประโยชน์จากการคุ้มครองภายใต้ความตกลงการค้าเสรีต้องผูกพันกับหน้าที่ด้านสิทธิมนุษยชน สิ่งแวดล้อม และแรงงานตามหลักการชี้แนะของสหประชาชาติว่าด้วยธุรกิจกับสิทธิมนุษยชน

6. ความท้าทายที่ 6: การให้ความสำคัญกับการกำหนดกฎเกณฑ์การค้าพหุภาคีที่เป็นธรรมและครอบคลุม และคุ้มครองพื้นที่เชิงนโยบายของประเทศไทย

6.1	ให้ความสำคัญกับแนวทางพหุภาคีในการกำหนดกฎเกณฑ์การค้าระหว่างประเทศที่เป็นธรรม โปร่งใส และครอบคลุม โดยเฉพาะเมื่อกฎเกณฑ์ที่เสนอมีผลกระทบอย่างกว้างขวางต่อสิทธิมนุษยชนและการพัฒนา โดยประเทศไทยควรหลีกเลี่ยงการยอมรับข้อผูกพันผ่านความตกลงการค้าทวิภาคี ระดับภูมิภาค หรือความตกลงการค้าต่างตอบแทน ซึ่งเกินกว่าพันธกรณีพหุภาคีของตน หากข้อผูกพันเหล่านั้นอาจจำกัดพื้นที่เชิงนโยบาย ลิดรอนสิทธิมนุษยชน หรือทำให้ความสามารถในการคุ้มครองสาธารณสุขและส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนอ่อนแอลง

บันทึกเพิ่มเติม

สำหรับข้อมูล หลักฐาน และสถิติเพิ่มเติม โปรดดูรายการอ้างอิง และ/หรือติดต่อ:
เฉลิมศักดิ์ กิตติตระกูล, กลุ่มศึกษาข้อตกลงเขตการค้าเสรีภาคประชาชน (FTA Watch). อีเมล: jockey.a2m@gmail.com

บันทึกเพิ่มเติม

สำหรับข้อมูล หลักฐาน และสถิติเพิ่มเติม โปรดดูรายการอ้างอิง และ/หรือติดต่อ:
เฉลิมศักดิ์ กิตติตระกูล, กลุ่มศึกษาข้อตกลงเขตการค้าเสรีภาคประชาชน (FTA Watch). อีเมล: jockey.a2m@gmail.com